

2000 YILINA DOĞRU ÇEVRE ?*

Mete TURAN

Tartışanlar:
Aydın GERMEN
Suha ÖZKAN

22 Aralık 1977'de alındı.

* Bu yazı, İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'nce 24-28 Ekim 1977 tarihlerinde düzenlenen "2000 Yılına Doğru Sanatlar Sempozyumu"na bir eleştiri oluşturmak amacı ile yazılmıştır. Daha çok çevre sorunlarına odaklanmasının nedeni iki yönlü: birincisi, Sempozyumda tartışılan çok geniş kapsamlı bir Sanatlar bütününe eleştirici bir görüş getirebilmek, çok daha geniş bir çalışma ve değişik sanat dallarında uzman kişilerden oluşan bir kadroya gerektiriyor; ikincisi, yazarıda, Sempozyum'a sunulan bildirilerde "çevre" ye yeterince değinilmediği kanısı vardır.

Yazarın ana metinde belirttiğine ve Sempozyum'da sunulan bildirilere, değişik bir görüş açısından bakmak, başka yönde bir eleştiri getirebilmek amacı ile Aydın Germen (A.G.) ve Suha Özkan (S.Ö.) hem notlar bölümünde, hem de metinde gerekli gördükleri noktalara değindiler. Bütün bunlar adlarının başharfleri ile belirtilmiştir.

Sempozyum'da sunulan bildirilerin ve Açık Oturumlara katılanların listesi yazının sonunda verilmiştir. Yazı içinde bildirilere ya da Açık Oturumlara yapılan atıflar yazar ya da konuşmacıların adları ile belirtilmiştir.

1. (SÖ) Geleceğe yönelik karamsarlığın içinde bulunduğumuz yüzyıla öngü bir olgu olduğunu sanıyorum. P. Montesquieu eski çağlarda yer kürenin daha kalabalık olduğunu gitgide nüfus yitirdiğini öne sürmüştür. P. MONTESQUIEU, *Lettres Persanes*, Letters cxii, 1721 "Bu cür bir konu için olanak içinde olan en duyarlı hesapları uyguladıktan sonra dünyada şimdi eski çağların ancak onda biri kadar bir nüfus olduğunu saptadım. Şaşırtıcı olan dünya nüfusunun her geçen gün biraz daha azalması ve bunun sürüp gitmesi, şöyle bir on yüzyıl sonra dünya yalnız bir çöl olacak" (çeviri SÖ) Bu sav sonraları D. HUME, *On Populousness of Ancient Nations*, zikreden B. de JOUVENEL, *The Art of Conjecture*, New York: Heidenfeld and Nicholson, 1967, tarafından tümden yadsınmıştır.

P. Montesquieu'nun kişiğünün türünün azalarak tükeneceğine T. R. Malthus'unsa nüfusun geometrik, buna karşı besinin aritmetik bir artış dizisi ile çoğaldığını öne süren kestirimleri kişiğülü türünün yok olacağını vurgulayan "karamsar" yargılardır.

İçinde bulunduğumuz yüzyıl, insan ve insanlık için bir yandan umut kaynağı oluştururken öte yandan kişileri, umutsuzluğa değilse bile, karamsarlığa sürüklemiştir.¹ Umut kaynağı olmasının temelinde tarih ve toplum bilincinin yüksek düzeylere erişmesinin yanısıra, bilimin geçirdiği aşamalar ve bunun uygulamadaki başarıları yatmaktadır. Yalnız ne var ki, umut kaynağının temelini oluşturan bu öğeler, aynı zamanda kişileri karamsarlığa sürükleyen nedenlerin de kendileridir. İnsanın geleceği ile ilgili olarak gelişen bu karamsarlık, 20. yüzyılın özellikle ikinci yarısında daha belirgin bir biçimde hiç değilse, düşün düzeyinde -gerek sanatta, gerekse de bilimde- pek çok kişiyi rahatsız edecek dereceye erişmiştir. Bunun düşün düzeyinde olması elbette gerçek yaşamdan soyutlanmış bir düşünme süreci sonunda değil, tersine, yaşam içinde geçirdiğimiz deneyimlerin ve içinde yaşadığımız ortamın gerçeklerinden kaynaklanan eytişimsel (*dialektike*) bir sürecin sonucudur. Bir başka deyişle, özdeksel yaşam verilerinin doğrudan düşün düzeyine yansımaları sonucudur.

Uygarlığın her devirde geçerli ve belirgin özelliklerinden biri, insan ekininin yarattığı sorunlara ekinel bir savaşım vermesidir. Yaşadığımız yüzyılda ise, bu sorun, önceki devirlerden daha belirgin bir biçimde, insana karşı, insanı ezen bir ekin sorunu olarak beliriyor. Çağımızın karşımıza çıkardığı ve gelecek kuşaklar için çözüm sorumluluğu ile bizi yüzyüze getirdiği sorunlar çok değişik ve farklı ölçeklerde: varlıklı ülkelerin ve kişilerin yanısıra açlık ve yoksulluk; doğanın ve çevrenin geniş (ama sınırlı) sığasına karşın nüfus artışı; kurtarıcı ve bir umut kaynağı olarak görülen sanayi ve teknolojinin erişmiş olduğu zorbalık derecesi; çevrenin çürümesi ve kötüleşmesi; demokratikleşme ereği ve sözleri içinde hükümetleri oluşturan egemen güçlerin zorbaca yönetimleri; uzmanlaşmanın birlikte getirdiği yabancılaşma ve dolayısı ile amacı/aracı karıştırmının kaçınılmaz sonuçları; insanın günlük yaşamında tükettiğinden geride kalan ve sanayinin ürettiklerinin yanısıra çıkardığı ve çevreye saldırdığı artıklar. Bütün bu sorunların karşısında, sanılanların ve umulanların beklenildiği gibi oluşmasının sonucu kişilerde beliren davranış ve inanç değişikliklerinin yarattığı karamsarlık sorunu ise, hiç de küçümsenecek bir olgu değil.

Bu denli karmaşık ve değişik boyutları olan sorunların karşısında eleştirici bir bilinç düzeyinin kişilere

Dünyaca izlenen gelişim doğrultusu şübheli değildir. Ama doğaldır ki bugün bir dönüm noktası (*wendepunkt*) evresi yaşanmaktadır. İzlenen doğrultunun değiştirilmesi ise ancak karamsar tepkilerle gerçekleştirilecektir. 1960-70 on yıllarda izlediğimiz hep iyimser kestirimlerdi. Örneğin, R.E. Fuller'in "Dünya Tasarım Bilimi Onyılı" (*World Design Science Decade*) olarak adlandırdığı 1965-1975 içinde yapılan kestirimler kişiöğlunu tutuculuğa, tüketiciliğe içecek denli iyimserdi. Bugün Türkiye'de de tutucu siyasal kanat bu iyimserliği aşılacaktır. Ama değişim kötümser yargılar sonucu gerçekleşiyor:

2. (85) E.B.Britten (1903-1976) İkinci Savaşta yitelerin anısına yazdığı Savaş Ağıtı'na (*War Requiem*) önsöz olarak koyduğu R. Owen'in (1804-1892) "Sanatçının görevi uyarıdır" (*Artist's duty is to warn*) özyeşigi sanatçının geleceğe yönelik konumunu çok kesin çizgilerle koyuyor. R.Owen'e tüm içtenliğimle katılıyorum. Ama, bilim adamları? Bence sorun bilim'in soyut ve *neutral*, bilim uygulamasının ise somut ve yanlış olması yargısında yatıyor. Bu bilim adamlarının ikizyüzdür yuttukları bir uyku hapı.

3. (AG) CSA'ni her zaman alkışlamak isterim, fakat 2000 yılını konuşmayı anlamsız ve zararlı buluyorum (*İsa'nın 2000 nci yılı olsun olmasın*). Olur şey mi ! İki bin yılını konuşmak İstanbul'a mı kalmış ! İki bin yılını *dek* konuşmak daha iyi becerebileceğimiz birşey. Bildirilerde bugünkü İstanbul sanki hiç yok. İstanbul iki bin yılını ya bulur ya bulmaz (bulur). Bunlara konuşmakla 1978'i unutmaya çalışabiliriz, ama arlatamayız.

Bir tarafta gelişmeleri arkada bile izleyemeyen Der Saadet, Asitane, Pera, bir diğer taraftan yeryüzünün en şiddetli hayatını yaşayan birkaç topluluktan biri. Öbür yanda ise bu rahat konuşmalar.

Kestirim'e gelince, türkçede bu sözcük iki yöntemin çok önemli ayrımını belirlemiyor. *Bir* : amaç saptamaları yapmak, sonra bu tasarıların olabirliğini tartmak veya ölçmek. Bu kendi tutumuma oldukça yakın. ABD ve Paris'te çalışan bir türk, H.Özbekhan, ise şöyle özetlenebilecek bir gelecek kestiriminin bayraktarlığını yapıyor: amaçları koşullu olarak saptamak, gelecekte günümüze kadar geriye adım adım bu amaçların mantığını ve izdüşümünü belirlemek. *İki* : bugünün koşullarından ilerisini kestirmek (tahmin: projection : extrapolation). Bunlar yöntem açısından birbirine kesinlikle zıt.

(SÜ) "2000 Yılına Doğru" deyiminin bir gelecek simgesi olarak alınması gerek. Bu mimarlıktan yazına, çizgiden gülmeyeceye değin tüm anlatım biçimlerini kapsamayı amaçlayan bir tartışma ortamında tüm katılımcıları birleştiren bir ana tema -ki bu "gelecek'tir- olarak alınmalı. 2000 yılı simgesinin hem Batı Avrupa hem de ABD'ince yar-kurullara (*commission*) varan ve basın-yayın ortamında epeyce yapılandırılmış bir simgesel içeriği var. Bu belki "1977 +4" gibi bir simgesel ile giderilebilirdi. Gerçekte, açılış konuşmasında S. Ersin'in, toplantı boyunca da kimi katılımcı ve örgütleyicinin belirttiği gibi "2000 Yılı" bir gelecek simgesi olarak düşünülmüş; bu 1978 olabileceği gibi 2525 de olabilmektedir. Doğrusu tüm anlatım dallarını ve kişileri "gelecek" kavramı ile dürtmek çok olumlu. Çünkü değil bir uğraşı

yükleyeceği sorumluluk duygusu, ve gelecek için çözüm yolları aramak herkesin görevi olmalı. Hernekadar, bilim ve sanattan, zamanımızın karışımına çıkarttığı bu özdeksel zorlukların sonucu törel sorunlara bir çözüm beklenemezse de, ne bilim adamları ne de sanatçılar bu sorunlardan kendilerini sıyırılmazlar.² Sorunların bütün yalınlığıyla ortaya konması, açıklığa kavuşturulması ve hepsinden önemlisi anlaşılması, çözümlere sıçramadan, geçilmesi gereken ve zorunlu olan bir süreçtir kanısındayız. Yaşamdan edindiğimiz deneyimler, toplumsal değişiklikler için salt ussallığın ve bilimin yeterli olmadığını ve bunun sınırlarının, sandığımızdan daha da dar olduğunu bizlere bütün çıplaklığı ile öğretiyor. Yine bu deneyimler ve yaşam koşulları, bütün kanıtları ile şu gerçeği sergiliyor: alışlagelmiş araç ve karar verme mekanizmaları toplumsal, ekonomik ve çevre sorunlarının boyutlarını içeremez olmuşlardır. Geleceğe, az da olsa, bir umutla bakabilmemiz özdeksel yaşamdan edindiğimiz bu bilgilerin çerçevesinde eleştirici bir bilinç düzeyine erişerek, olayları nesnel olarak tartmak ve yeni bireşimlere varmakla gerçekleşebilir.

Bu düşünce çerçevesi içinde, Devlet Güzel Sanatlar Akademisi tarafından düzenlenen "2000 Yılına Doğru Sanatlar Sempozyumu" nu alkışlanacak bir olay olarak nitelendirebiliriz.³ Sempozyumun sergileyebildiği ve sergileyemediği günümüz gerçekleri, ve gelecek için yapılan kestirimlerin doğruluk ve gerçekçilik dereceleri, ancak nesnellik çerçevesi içinde ele alındığında bir anlam kazanır. H.Yavuz'un II. Açık Oturumda belirttiği gibi, sanat ve toplum arasındaki ilişki ancak toplum ve yaşam ölçütleri içinde değerlendirilebilir; bu da, kişisel, öznel, ve bireysel beğenilerin ötesinde, çoğulcu-toplumcu yöntem nesnellığı içindeki ölçütlerde aranabilir. Bu

alanın, her bireyin uzak ya da yakın gelecek hakkında bir şeyler düşünmüş olması gerekir. Bu düşüncelerin ortaya dökülüp tartışmasını sağlamak önemli bir katkı. Sağol DCSA.

(AG) GSA'ni kutlamak benim üzerimde kalsın rica ederim. Gelecek üstünde saptama yapılabilir, gelecekte korkulabilir, gelecek düşünlenmeye çalışılır, "gelecek" plan davranışının baş etkenlerinden biridir. Tamam. Yalnız, sözü uzatmamaya çalışarak, en aşağı iki şeye dikkat etmek gerek. Bir, gelecek konuşmasının hep gelecekte değil, yani "bugün" yapıldığı; bunu unutan gerçekten de geleceği iyi tanımladığı yanlışlığına düşer. Büyük bir yanlış. İki, Utopia'lar. İnsanın amaç ve düşlerinin orta vadede zaman boyutuna bağlanması şart değil. Gözlerimizin önünde şu var: Utopia'lara bir de zaman boyutu katılırsa. ABD'de edepsizce bir göz boyama, İstanbul'da oyalanma ve gevşeme.

Bu havadaki bildirimleri sen görmezlikten gelebilirsin, ben de tersine. Bununla beraber sen istemezsen bu tehlikeler konusunda kimseyi dürtmem.

Mete'nin yazısında 40 yıl, v.b. süreler var. Onlara itiraz ettim mi? Gelecekle uğraşmak bu şekilde olur.

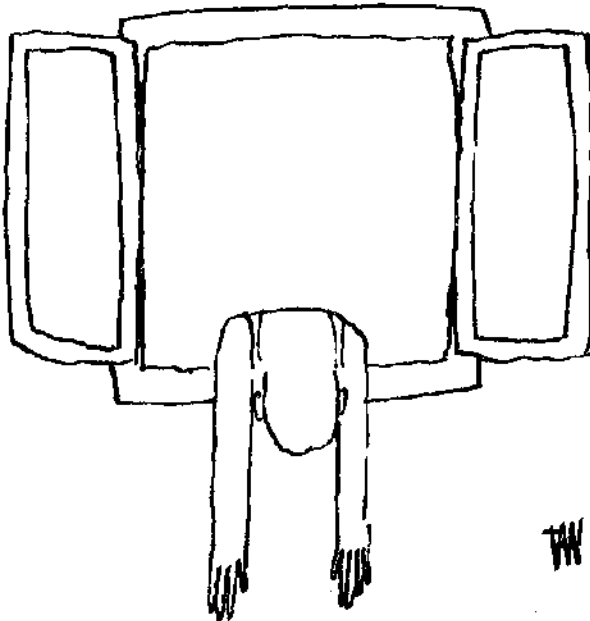
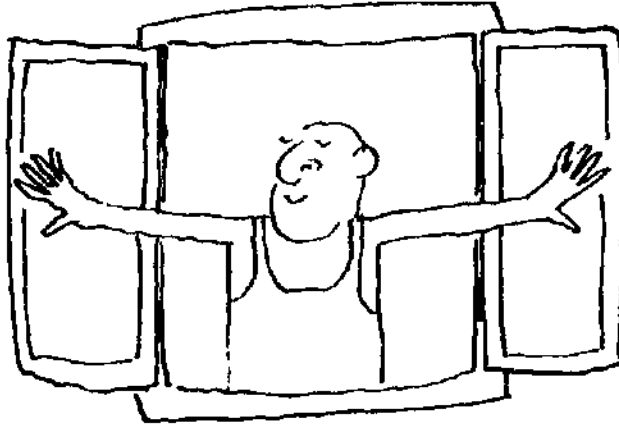
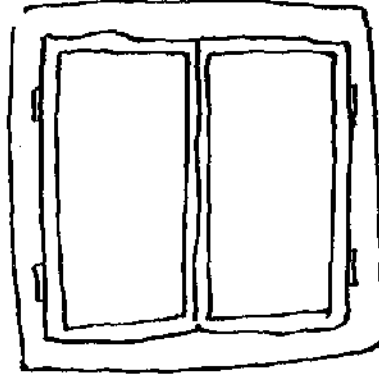
(S8) Kestirim sözcüğünü İngiliz dilindeki prediction sözcüğüne eş anlamlı kavrayarak, bu konudaki değişik kestirim ayımları ve yöntemlerine yapılan nitelendirmeler ile doğacak kavram çapraşıklıklarını ortadan kaldırebiliriz. Örneğin, kestirim sözcüğünü tahmin (Osm.) ile eşdeğerlersek: "tahmin: 1. Oranlama, yakınlama olarak değerlendirme (Ing. Estimation, approximation; Fr. Approximation); 2. İhtimale dayanan düşünce (Ing. Conjecture, guess; Fr. Conjecture)". P. Tuğlacı, Okyanus, İstanbul: Pars Yayınları, Cilt VI, s.2751 doğrultusunda üreyen açıklayıcı kavramlarda çok etkin olmayan zaman boyutu kestirim sözcüğünün şimdiki kazandığı içerikte vardır. Kestirimin henüz TDK, Türkçe Sözlük, Ankara, 1974, Altıncı Baskı'ya girmediğini söylersek bu sözcüğün kullanımla kazanacağı içeriğinde ne denli önemli olduğu belirir. Bence kestirim = prediction olmalıdır.

(AG) Beni de sözlük'e yollamış oldun. M/L. Kestirme: tahmin etme. (Uyuklama da var ama onu atlıyorum). Kestirmek: Düşünerek gerçeğe yakın bir hüküm vermek, oranlamak: Varın ne olacağını bugünden kestirmeye çalışmak hiç hoşuma gitmez (N. Ataç). Siz (geleceği) konuşurken, ben de şurada biraz kestireyim (M/L).

"Tahmin" oldum olası zaman boyutunu içermiştir. Tuğlacı bu ve diğer bazı anlamları (gene sözlük'ten: elbisenin size uyacağını tahmin .. , onun kızıl saçlı olduğunu tahmin .. - Tanpınar ve Karay) vermemiş.

"Prediction" ilk bakışta projection ve extrapolation'dan kuvvetli gözükür. Fakat, Özbekhan ve yanlış hatırlamıyorsam Jantsch, Deutsch, Ackoff v.b. , çeşitlendirmeler yaparken bu anlam ilişkilerini ters de çevirebiliyorlar. Aslında prediction'da en sağlam sayılan dayanaklar gene projection ve extrapolation. Hava raporları prediction gücü bile gelecek kestirimlerinden daha fazla gibi gözüküyor.

Baş konumuza dönelim. Kimse kestirimcilik oyunu yapmasın demek istiyorum (değişkenlik "boyutları" adamaklı fazla). Peki ileride herşey baştan aşağı mı değişecek? (Bu aslında benim söyleyeceğim değil, birçok kestirimcinin sokuşturmaya çalıştığı şey).

TW

Bayır. Etkenlerin birbirini boşa çıkarmaları var. Toplum yapılarında "inertia"lar var? Bu haftaki bir çalışmamızdan taze taze "cohort survival" var. Bazı süreçlerde commutative'lik ve associative'lik var (başlangıç noktasına gelen dönüşümler). Ama o takdirde de geleceğin değişmeyen veya sığrınmayan tarafı üstünde durmuş oluruz.

En büyük oyun ise tahmin adı altında insanlığı yeni çeşit kâsleliklere şimdiden alıştırmak. Bununla savaşmak için 2000 yılına beklemem. Prediction barak tapınakta kalsın.

Galiba iş şu sen "futurology"ye karşı tam bir dönüş yapmadın. Ben ise "futurology"yi aldatmanın teki sayıyorum, bu olmasa birçok yalanlar ve oyalamalar ayakta duramaz.

4. (SÖ) Birkaç göze batan, kopuk ya da nesnel gerçeklerden soyut örneğin dışında Sempozyum kestirimlerin yapıldığı ya da özelemlerin sergilendiği bir ortam değildi.

5. (AG) Lorenz gibi "ethologie" uzmanlarını şu açılardan Pavlov/Watson çizgisindeki davranışçılardan ayırt etmek gerekmez mi: kontrollü laboratuvar deneyimlerinde çerçeve farkı, ve indirgeme/soyutlama farkları; Lorenz ayrıca Ford foundation ve Chicago odaklı davranış bilimlerinin kuram ve tanımları içine de tam girmez?

Bu acele acele değerlendirmelerimiz ancak dikkat çekmekte yararlı olabilir. Ethologie'nin tutucu olduğu kabul. Ama ethologie'den tutucu sonuçlar çıkması kaçınılmaz değil, başka sonuçlar çıkartılabiliirdi, kuramcılar ise eleştirildiğin bağları kurmayı uygun bulmuşlar. Bu yazarlara karşı çıkılırken "insan bir hayvan değildir" gibi çok eski bahanelere de tekrar dönmek lâzım.

Skinner'in tutuculuğu ise değişkenler gereksizliğini, determinizm'ini çok keskin kullandığında değil mi? Şimdi başka bir tarafa bakalım. Önde gelen bir Skinner düşmanı, Chomsky, tutucu eylem içindedir demek aklımdan geçmez. Fakat bu ikinci yazarın ürünler çoğunluğunda bulunan "insan yeteneğinde, dil yeteneğinde doğuştan'lık (innatism) öğretisi) vardır" yargısı ve Chomsky'nin rationalism çeşidi: tutucu bir tutum.

6. (AG) Çağımızda bilime karşı çıkan eleştirici veya radikal tutumlar var. Karşı çıkan batılı tutumun şimdi bilimde erken olduğu söylenemez: bilimin dışında böyle bir bilim düşmanı yok sayılır. Ama belki bilimin içinde var.

Batılı girişimleri sanatta, musiki'de, dünya çapında politikada var. Probabilistik ve "multivariate" analizin bazı kesim veya uygulamalarında da batılılık buluyorum.

Eleştirici veya radikal karşı çıkışların başarı kazanmasını bekliyorum ve isterim. Dialektik maddecilik şimdiki kadar ana, ve aslında pozitivist, bilim akımını fazla eleştirmedi, diğer taraftan da quantum mekanikinden toplum psikolojisi ve preformationist kalıtım kuramlarına kadar, başlangıçta yaptığı eleştirilerden geri çekildi.

Bilime karşı çıkan akımlardan benim bildiklerime döneminde şüpheci diyemiyorum. Son şüphecilikler de gene bilimin içinde sayılır (örneğin Huxley ailesinden kişiler). Ayrıca, kendi açımdan logical positivism (burada yerinde olmayan fakat yaygın anlamı ile), Russell ve çömezlerinin başlangıç

ölçütler içinde ele alındığında "2000 Yılına Doğru Sanatlar Sempozyumu"num getirdiklerini ve getiremediklerini, coşkulu bir övgünün ya da yerginin ötesinde, gelecek için yapılan kestirimlerin doğruluğunu, ortaya serilen özelemlerin gerçekçilik derecelerini, günümüzün yaşanan, somut koşulları çerçevesinde değerlendirmek zorunludur.⁴

KAVRAM SÖMÜRÜSÜ

Bilimsel ilerlemelerin teknolojik meyvalarını, büyük sayılabilecek bir verimlilik içinde toplayabilecek çağdayız. Buna karşın, sözünü ettiğimiz karamsarlığın bilinçli, bilinçsiz yaygınlığı da bir gerçek. Bunun ana kaynağı, içinde yaşadığımız çevrenin ve ortamın kendisi. Elbette bu çevreden insanı çıkartmıyoruz. Çevre sorunlarını yalnızca teknoloji ve sanayinin yetersizliklerinde aramak yüzye kalır. Bununla da kalmaz, Davranışçılığın (Skinner ve hatta, Lorenz gibi araştırmacı ve düşünürlerin doğrultusundaki Davranışçılar) savundukları gibi, yazgısı karşısında insanın çaresiz ve zavallı kalışını yinelemekten öteye gidemez. Bu yaklaşımda, insan etkinliğinin salt çevreden koşullanma sonucu ortaya çıktığı görüşünün gerekirci yörüngesinden uzaklaşamayız.

Buna karşılık, her dönemde özellikle bazı aydınlar arasında pek çekici bir yeri olan şüphecilik, ya da bilinmezçiliğin (agnosticism) somut öneriler getirmediği de gerçek. Hernekadar bütün çapraşıklığı ve karmaşıklığı ile, örneğin, "kent bir tümel olgu olarak henüz bilinmiyor"sa da (Kuban), içinde yaşanan koşullar belli bir bilimsellik düzeyinde ortaya konabiliyor. Kaldı ki eytişimsel anlayışa aykırı da düşse, gerek görgücülük gerek usçuluk çağımız gerçeklerinden bazılarını gözler önüne sermeye yardımcı olmuşlardır. Bazı akımlar sınıf içerisine ve tarihte varoluş koşullarına dayanarak zaman süreleri içinde değişik roller oynarlar. Örneğin, Şüphecilik 17. yüzyılda feodalizmin katı felsefi dinbilimciliklerine karşı ilerici bir nitelik taşır; oysa, çağımızda Şüphecilik bilimselliğe karşı çıkan tutucu ve kentsoylu niteliğinin pek yararlı olacağı söylenemez.⁵

Eski Yunan'dan başlayarak, düşünürlerin çoğunda İnsanlığın Doğaya yeğ tutulması, hatta İnsanlığın Doğaya karşı ele

noktası Frege olduğu kadar, şüpheleri şüpheli yöntemle yanıtlama çabasıdır, dolaylı olarak şüphecilliğe dayanır. Bu akımlar bilimin ta içinde.

Bunların formalist sonuçlarında structuralism'e benzerlikler varsa da bu ikinci okulda şüphecilik gözüküyor, inancı adamlara benzerler.

Nasil protestan usçuluğu (esas itibarile ticaret) bilimin altında yatıyorsa, diğer inançların ve metaphysik'in bilime tekrar sokulmaları için bütün matematik yollar açıktır.

Katolik seçenekleri Descartes'da nasıl varsa bugün de var. McLuhan ultra çağdaşlığının içine bolca katoliklik de sokuşturmuştu. Derginin bu sayısında rastlanılacak structuralist yaklaşımların büyükçe bir kesimi de bu sınıfa girer. Bunlar ticarete de pek bir işe yaramayabilirler. Bu yoldan bu akımlar, katolik radikal mı diyelim, eleştirici olabiliyorlar. Ticaret mantığını alışılan yolda kullanmamak bu akımlara işlevci bilimi eleştirme yöntemi sağlıyor. Bununla protestan usçuluğundan sıyrılırken tekrar metaphysik usçuluğa düşüyorlar.

Zamanımızda bilimin egemen çeşitlerine karşı çıkanların en büyük dayanaklarından birinde de şüphecilikle ilgi yok: belirsizlik veya belirlenemezlik kuralları (Heisenberg). Diğer fizik bulgularında olduğu gibi (entropie örneğinin) bu kural fizikçilerden başkalarının eline geçti, çeşitli ve "halka" yayılan yorumlara uğradı. Şimdi hem bilimin hem de bilim eleştirilerinin temelinde yatıyor.

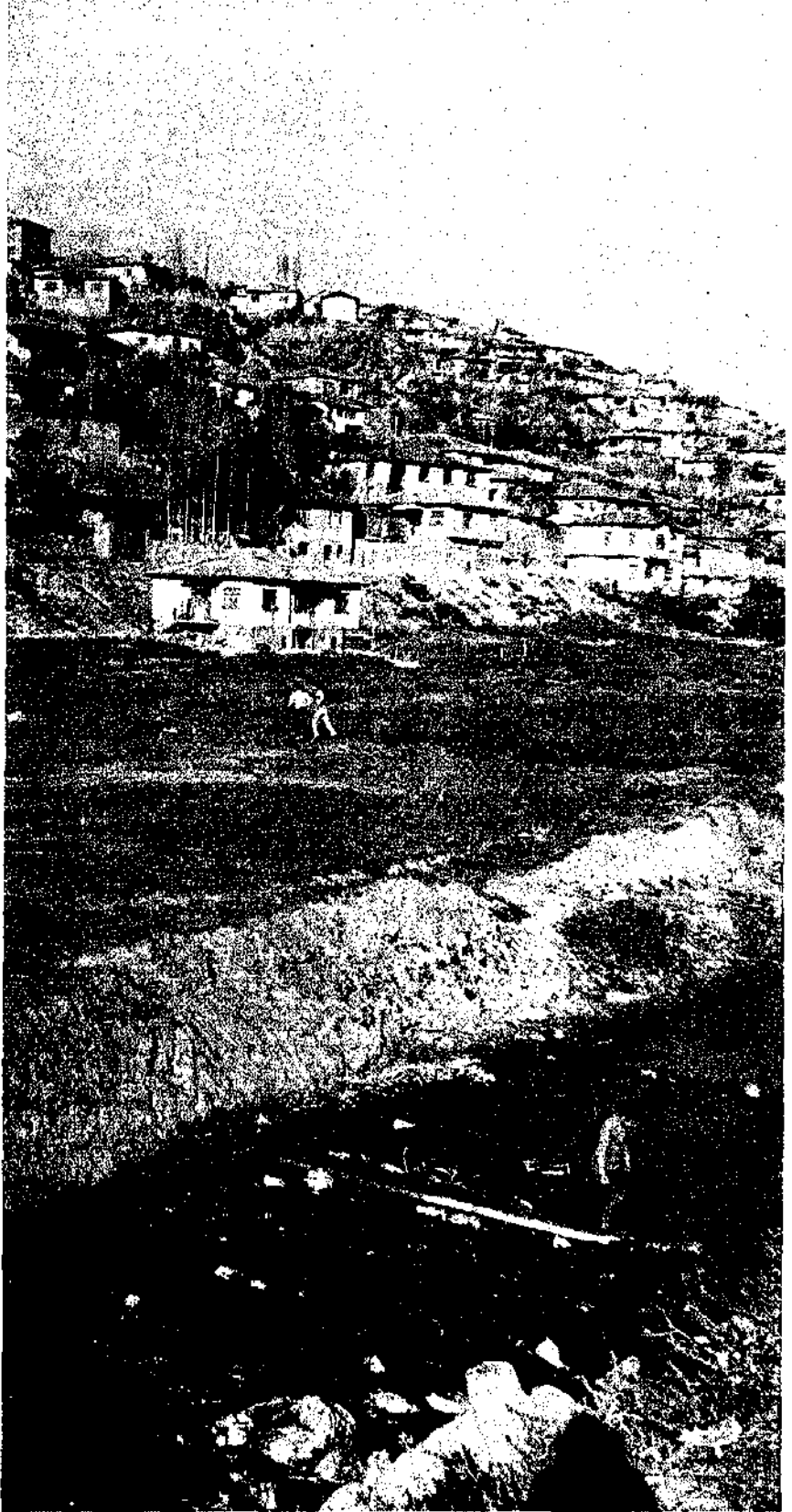
Yalnız, 1965'ten sonra başka eleştiri temelleri de işlendi. Bunlar da şüphecilik değil. Ben kendi açımdan ancak fizik, kimya ve biyoloji bulgularını geçici olarak geçerli sayıyor ve daha eski bilgilere üstün buluyorum, başka ne yapabilirim ki. Sosyal bilim bulgularının çoğunluğu hiçbir şekilde ciddiye alınamaz. Bütün bilimlerin yöntemleri bâlâ tartışmaya açıktır. Bu da şüphecilik değil.

Mathematik'e Gauss ve diğerleri gibi bilimlerin kraliçesi olarak bakmak yersiz. Bir courtesane. Cinsiyetleri açısından ayrı kapıya çıkar ama piramid'teki yerleri ve kullanılışları değişik. Kutsal fahişe diyemem, rec'medelim de demiyorum, ama gerçek bir hetaira. Bilimlerimiz şüphecilikten de fazla kentsoyludur.

Yukarıdakiler kendi tepkilerim. Yabancı bazı dillerdeki ortak kullanışlar ise şüphecilik olarak kabul etmek istemediğim tutumlara şüphecilik denildiğini, bu kullanışların Mete Turan'ın eleştirisini doğruladığını, buna karşılık bu eleştirinin içerdiği anlam dışında önemli tarafları olduğunu gösteriyor.

İlk olarak agnostik'lik ile skeptik'liki ayırılım. Skeptik'lik aşağıda görülecek yöntem titizlikleri yüzünden positive bilimleri de fazlası ile onaylayamaz. Agnostik'lik çoğu zaman tanrı varlığı ile ilgili bir şüphecilik, ve positive bilim eleştirisini düşük düzeyde tutuyor.

Agnostik'lik çok bilenzere karşı. Bir inanç değil bir yöntem. Us'u ancak gidebileceği yere kadar izlemek gerektiğini belirtiyor. Yeterli bilgi, belge ve gösterge arıyor (evidence), (Bu titizliğin işlevciliğe ve protestan usçuluğunda bulunmadığını belirtelim). Bunlar hemen aynı skeptik'likle de var. Konunun gerisi skeptik'likten izlenebilir (karışıklıkları yüzünden Hume ve Kant'a girmeden). Özetleme ve anlaşılma

kolaylığı için bir dereceye kadar sınıflandırma yaptım. Bu sınıflandırmayı kesin bir şekilde düşüme tarihindeki karmaşık gelişmeyi yansıtmayacağından aldatıcı olur.

Önemli noktaları baştan koyalım: yargının askıda tutulması, anında ve yerinde algı ve tecrübenin (ing. immediate experience) önemi, kanıtlanma titizliği, us'un sınırlılığı, algı verileri (ing. sense data), çok bilenenlere karşı olmak, toplumdaki geçerli yargı ve değerlere karşı olmak, yaşamda ve toplumda olup bitenlerin dışında kalmak.

Bunlardan baştakini ve sondakini alalım. Şüpheliğin başlangıcında sayılan Pyrrhon her konuda yargısını askıda tutuyor (apokhê), bu yetmezmiş gibi ama gene bu yüzden günlük hayatta olup bitenlere karşı kendisini hiç ortaya koymuyor.

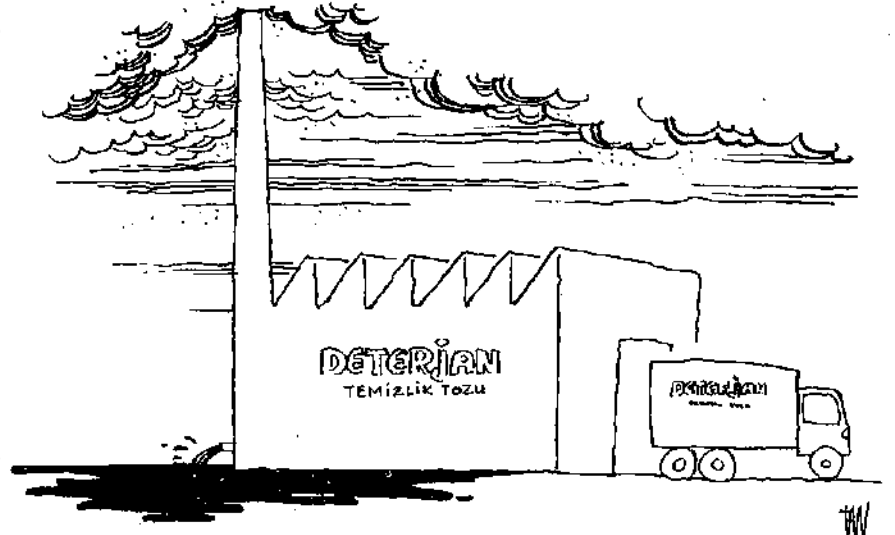
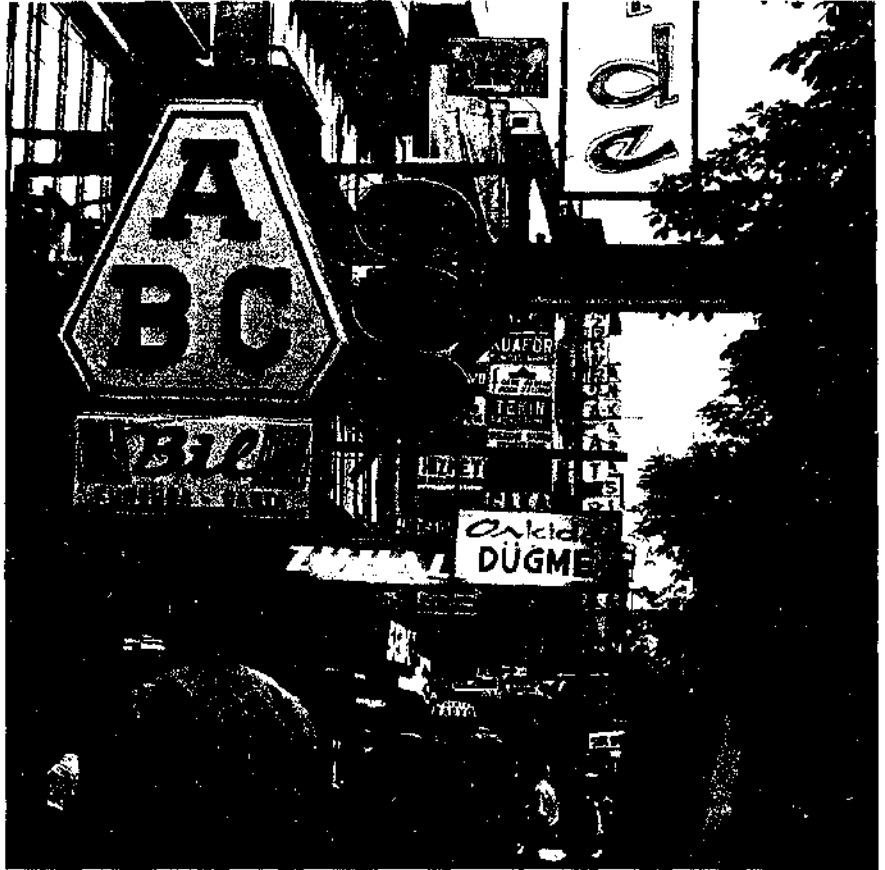
İşin bu ikinci tarafı bizlerin Osmanlı'dan İstanbul'dan ve kasaaba kahvesinden iyi bildiğimiz birşey. Yargının askıda tutulması ise herhalde Mete'nin vurduğu yer. Pyrrhon hiçbir yaygın gerçekliğin bulunmayacağını ve kesinkes bilginin olamayacağını ileri sürerek yargıdan kaçıyor. Pyrrhon burada yalnız positive bilime değil, başka hiçbir bilime yanaşamaz.

Günümüzde yargı vermeyecek miyiz? Bir, uzun bir süredir toplum bilimleri dışındaki yöntemler bazı yargı çeşitlerinden kaçınmakta, -bu şu anda önemli değil. İki, ya positive bilimler toplum konularını da içerdiğinde? Bunlar yargı ve değerden kaçınarak yola çıkarken birinci büyük yanlışlarını yapıyorlar. Daha önemlisi, bunlar uzun süredir devam eden (ve sonuna kadar gidecek) hamlikleri yüzünden yargılarını askıda tutuyorlar ve bizim de askıda tutmamızı istemiş oluyorlar. Bu yüzyılın sonları gibi kilit bir dönemde yargı mı vermeyeceğiz? Aslında, Mete'ye değil, daha yaygın bir şekilde anlatılmak istediğim, zamanımızda yargıdan kaçışı yönlendiren şüphelilik değil, positive bilimlerdir, hâçcet'lerine gereksizime duymuyorum.

İşin başında olan ve iyice de karıştıran Pyrrhon'un diğer tutumları da içler acısı. Pyrrhon duyu algılarına da inmadığından (şüpheli hind Cârva'ka'larının tersine), sokaklarda taşıtlara dikkat etmez ve çömezleri tarafından kurtarılır. Buna inanma gibi görülmektedir. Buna karşılık görünüşler'e göre eylemini ayarlamış. Bu kadar şüphelilikten sonra görünüşlere inanmak bütünü ilginç, hemen bütün şüphelilik, felsefe ve bilim görünüşlere ağanmanak noktasından çıkmışken.

Pyrrhon'un Peloponnesos'daki kenti Elis yalnız Olympia ve Olympiad'lari değil, başka bir felsefe okulu da çıkartıyor, bununla beraber Elaia (veya Hyele, İtalya'da Foça'lılarca kurulan) okulu bu değil. (Bilgi kaynaklarında Elea ve Elaia isimleri karma karışık). İtalya'daki Elea okulu ince ayrımlarda uyumayacağı halde, ve görünüşler'de (bana göre) karşı bir tutumda olmasına rağmen Pyrrhon'a benzer şekilde duyu algılarına şüphe ile bakıyor.

Bu tutumlar şüpheliğin en yaygın temeli ile keskin çelişiyor: bu temel, doğrudan doğruya yaşananın içeriği Steesinde herhangi bir bilginin şüpheli bir bilgi olduğu. Bu temel bilgi-kurama-şüpheliğinin (ing. epistemological skepticism) de oğasında olmak gerekir. ("Spektikos": soruşturucu, araştırmacı).

Aksak toplum bilimlerinin fazla bilgiçlik iddialarına nasıl tepki duyabilirsek, Sextus Empiricus (yunanlı) da kendi zamanında yersiz bilgiçlik havalalarına karşı sınırlı çıkış yapıyor. Buna karşılık şüphecilik'ten umduğu ataraxia ise biraz bugün Diadem'den alabileceğimiz rahatlık değil, toplumun işlerinden kaçış.

Cırvēka'lar çok önemli bulduğun bir ayırım yapıyor: yalnız duyu algılarını geçerli sayıyor (lon/yunanlıların tersine), ve duyu verileri tūmden-gelimini reddediyor. Ama aynı Cırvēka'lar yunanlılardan da öte giderek, büyük bir opportunism içinde, kralçık'ların kendi yararlarını kollayabilmeleri üzere danışmanlık yapıyorlar.

Epikuros gibi aydınlık bir adamın felsefesinde bile sıkıntılı bir dönemden kaçış izleri var.

Şimdi positive bilimlere bir göz atalım: tecrübenin "positive" verilere dayanması bütün bilginin; kanıt (ing. evidence) Bresi bilginin reddedilişi. "Positive" bilimlerin biçimci mantık ve matematik kullanması (büylece anında algının dışına çıkılması) ve bazı açıklığızükleri bir tarafa bırakılacak olursa iki temel tutumun şüphecilik'ten farkı yok gibi.

Yukarıda şüphecilik bir karşıtı ile aynı sepete düşüyor. Bir başka karşıtı ile de başka bir sepete beraber düşüyorlar. Keskin şüpheci yöntem ile, yüzyıllarca uğraşmaya rağmen, canrı varlığı kanıtlanamayınca, "din gerçeklerini"(!) us bilemez kuralından bu "gerçekler" ancak inanç yoluna açıktır sonucuna varılıyor: bu fideism de şüphecilik okulları arasında.

Ghazalî bu yönde. Erasmus katolik kilisesi içinde kalabilmek için şüpheci yöntemler kullanıyor. Augustinus ise aynı amaçla şüpheciliğin karşısına çıkıyor.

Şimdi şu iki noktaya geri gelelim: bir, toplumda geçerli yargılara karşı olmak. İki, çok bilenlere karşı olmak, us'un sınırlılığı, kanırlama tiftizliği.

Sevinli bir şüphecilik gene insanlığın doruğudur, ... hiçbir şeye, şüphelerine bile inanmamak (Goncourt kardeşler). Geçerli yargılara karşı çıkarken, şüpheci yöntemin de aşırı'ya vardırılması.

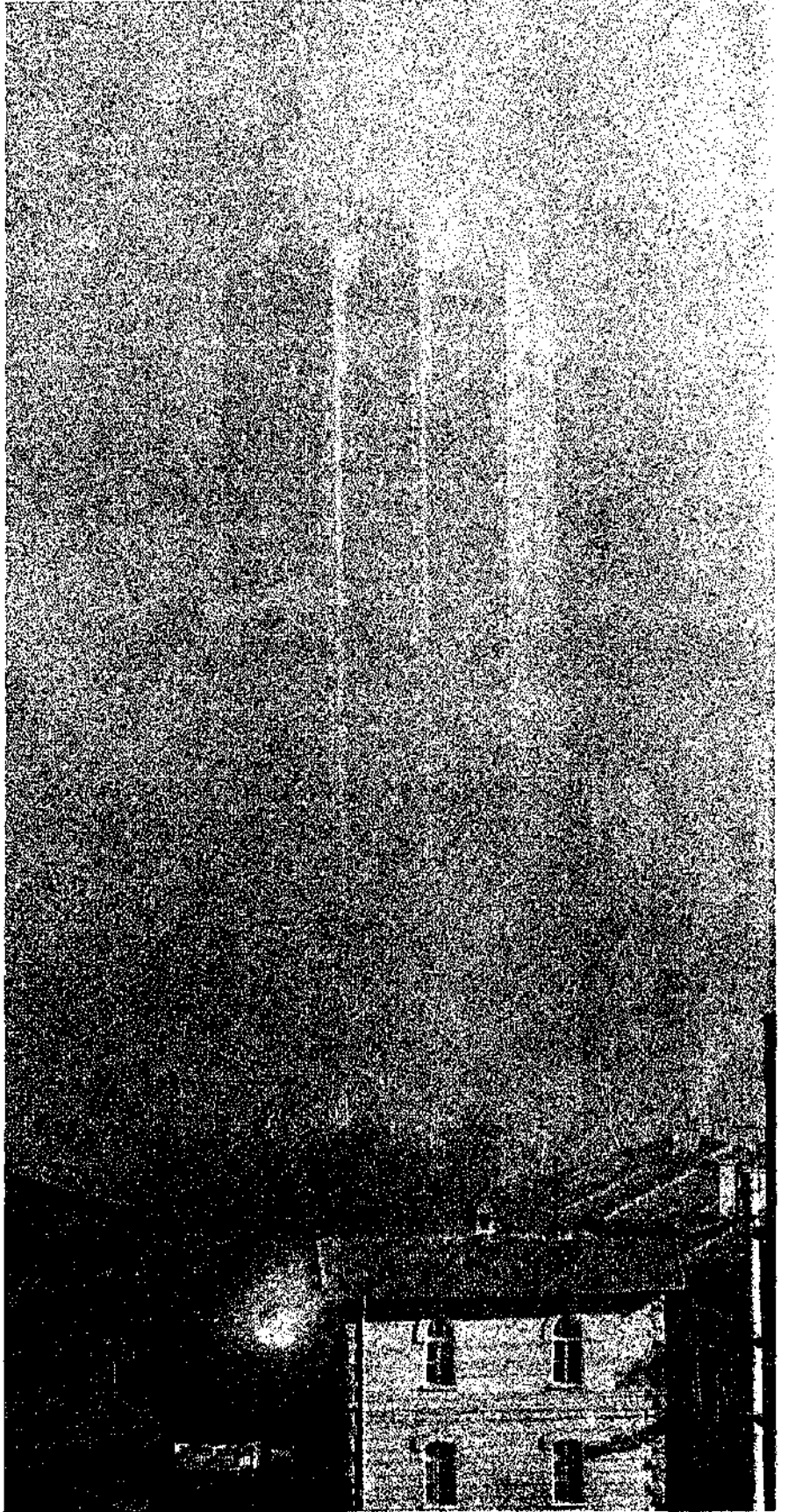
Şüphecilik "Orta Doğu" şehirleşmesinde, örneğin IX. yüzyılda, batılı inançların eleştirisinde görev yapıyor.

Wang Ch'ung kurmuşlaştı Çin felsefesine şüphecilik getirerek "gerçeği" yalan'dan (kendi seçeneğim olarak, yanlış demedim) ayırma öneriyor ve kanıtlama üstünde ısrar ediyor. Doğa afetlerinin hükümdar ve toplumlara ceza olarak ortaya çıkmadığını öne sürüyor. Gökler ve cennet insanın isteklerine ancak insan kendi giysisi üzerindeki haşaratın özelemine aldıracağı kadar önem verir diyor.

Şüpheci (ancak) us'unun dolapsız kullanılması ile kanıtlanan şeye inanır (Diderot). Gerçeğe doğru olan ilk adımda (Diderot) eleştirici ve sert sinama yapmadan birşeyi kabul etmez.

Lachelier bu kuralı şöyle "çeviriyor": şüpheciliği sonuna kadar vartırmak olanak içinde olsa idi, kendimizi yalnızca yaşamımızdan aldığımız doğrudan-doğruya bislerin kucağına bırakırdık, ve bunları ayrıca söz ve mantık yolu ile desteklemek (gereğini bile duymazdık).

Lapseki'li Straton: evren'de olabilecek herhangi bir düzen ancak evren'in kendisine bağlanabilir, evren'in dışında olan (herhangi) bir varsayım nedene değil.

Burada Hume şüphecililiğine yol açıldığı gibi, böyle bir yaklaşımın ötesine şimdi de geçmiş değiliz.

(Kaynak sayısını arttırmamak için yalnız Perit Robert (1969) ve Encyclopedia Britannica (1974)'ı kullandım. Adı son geçen yayında birçok yerde tarama yapıldı, yalnız Richard H. Popkin'in Skepticism (EB 16:830) adlı güzel yazısı temele alındı. Bütün serbest çeviriler AG. Çin düşünürünün adını gerek M/L'ta kullandığımız Türkçe okunuşa gerekse Pin-yin'e çevirmeye kalkışmadan yaygınca bilinen şekilde bıraktım.)

7. M.TURAN, İnsan-Çevre İlişkileri: Kuramsal ve Eğitimsel Sorunları, Mimarlık Bülteni-KTU Mimarlık Bölümü, n.2, Ocak 1977, s.55-59.

8. (Sö) Eski Yunan'dan mı başladığına bilmiyorum ama "Kutsal Topraklardan" yayılan ve birbirinin çağdaşlaştırılması gibi yorumlanabilecek Musevilik, Hıristiyanlık ve İslam inançlarının hepsinde doğa ve insan arasında insanın egemen ve birincil olduğu bir düzen göütlenir. "Herşey insan içindir!" Oysa özellikle Doğu ve Güneydoğu Asya inançlarında insan evren donilen dizgenin bir (bazen önemsiz bir) ögesidir ve çevresinin kuralları ona egemendir. İnsan herhangi bir yaratıktan ayrıcalıklı değildir. Bugünün çevre sorunlarının özünde, Dünya'ya Kutsal Toprak dinlerinin egemen olmasının yattığına inanıyorum. Ama bu dinlerin sözkonusu egemenliğin sağlanmasında çevreye olan tutumlarının temel öge olduğu ise pek söylenmeyen bir gerçek.

9. (Sö) Azalanlar biryana çoğalanlar daha önemli geliyor. Örneğin Havadaki, CO, CO₂, SO₂, Se,; Sudaki Pb, Hg,; Topraktaki DDT.

alınması oldutça yaygın. Yaratılan bu ikilem, düşün evreninden süzülüp kılığa yansıdığına çevre sorunlarının temel taşlarından birini oluşturmuş.⁷ Bunun en belirgin oluşumu ise Hristiyanlık inancı ile doruğuna erişmiştir. Batı düşün evrenine etken olan bu düşüncenin, günümüzde değişik biçimlerde ve değişik nedenlerle de olsa güncelliğini pek yitirdiği söylenemez.⁸ Gelecekte sanatın ve planlamanın "çevreselci bir içerik" (Çubuk, Karabey, ve Seymen) kazanması içtenlikle savunulabilir. Hele, bunun amaçları ve ilkeleri arasında: etkinlikler arası, gerçekçi ve geniş kapsamlı bir görüş; uzun süreli sonuçların dikkate alınması; alınacak kararlarda kullanıcının gerçek katılımı; ve, üretim düzeninin toplumsal erekilere öncelik vermesi, gibi somut öneriler ve dilekler varsa. Yalnız, bu ilkelere varabilmek için, bir dizge yaklaşımı içinde çevrenin tanımı yapılırken, çevrenin "fiziksel", "toplumsal", "doğal fiziksel", "yapay fiziksel" gibi yapay ayrımları (Çubuk, Karabey, ve Seymen) ne işe yarayacaktır? Tanıma bir işlemsellik kazandırması söz konusu ise, neyi çözümlenmeyi ve neye çözüm getirmeyi amaçlamaktadır? Pek doğal bunlardan daha önemlisi, bu yapay ikilemler, daha önce de değinildiği gibi, insan-çevre ilişkilerinde kılıfsal düzeyde çarpıtıcı ve saptırıcı bir inancı yansıtmaya başladıklarından, yarardan çok zararlı olmuşlardır, olmaktadırlar.

Özdekçiliğe karşı düşünceliği yantutan bu tür idealist yaklaşımlar, doğayı kendi içinde değişen bir nesne ve olgu olarak değil, kendini yineliyen olarak algılar. Ekininin ve yaşam biçiminin doğa üstündeki etkisi -ki bu, doğanın içinde oluşagelen bir olay- binlerce yılın bizlere verdiği örneklerle çok yalın olarak gözler önünde. Doğa birçok şeyde kendini yineliyemediği gibi, insanın yoğun etkinliği sonucu birçok şeyi yitirmek durumunda. Doğal gaz, petrol, uranyum, kömür -örneğin- kaçınılmaz bir biçimde yeryüzünden azalıyor.⁹ Çağdaş insan yeni erke kaynaklarını arama ve bunlardan yararlanmayı öğrenme zorunda. Yalnız bunların yapılması, şimdiki düzeni sürdüren ve çevremizi biçimlendiren güçlerin -toplumsal, ekonomik, tarihsel- karşısında ne tür bir uygulama ile tasarlanacak? Sanırız, önemli sorunlardan biri.

İnsan-çevre ilişkilerinin doğa ve erke boyutlarına ileride değinileceğinden, burada kavramsal sorunlara biraz daha eğilmekte yarar görüyoruz. Bunu semantik bir tartışmaya dönüştürmekten, ya da bazı yeni tanımlar üretmekten çok, bazı kavramlara açıklık getirilmesi gerektiğini duyduğumuz için zorunlu görüyoruz.

İşlem açısından kolaylık sağladığı için sanat ve mimarlık tarihi ve eleştirmenlerinin başvurdukları sınıflandırma ve belli kalıplar yararlı olduğu kadar, zaman zaman yanıltıcı olma eğilimi de göstermekte. Bazen eksik ve yanlış yorumlamalar, bazen koşulların değişmesi ile koşul gerekli tanım yenilemelerinin yokluğu, bazen kavramların indirgeyici niteliği anlık ve düşün düzeyinden kılığa değin yansıdığından sonuç olarak somut örnekleri ile birlikte yaşamak zorunda kalıyoruz. Hele bunlar duygusallıktan uzaklık, öznelcilğin ve bireyselciliğin üstüne çıkabilmiş olgu iddiaları arkasına gizlenebiliyorlarsa, çekicilikleri artıyor. Çağımızın koşulları, içinde bulunduğumuz karamsarlık kapsamı çerçevesinde, bu kavramları yeğlemek ve bunlara sarılmak eğilimini birçok alanda zorluyor. Bunların yanıltıcı sonuçlarını ise yine kitleler, kullanıcılar göğüslemek zorunda.

10. (SÜ) Sempozyum çerçevesinde, bu deyimlerin klasik mimarlık kuramı içinde M.P. Vitruvius'un (İ.S. 2. yy) "iyi" mimarlığın temel öğeleri olan *utilitas*, *firmitas* ve *venustas* nitelendirmelerinin, bu yüzyıl bağlarından bu yana türetilen ve her biri bu temel öğelerin rivayetleri ve daha ayrıntıda ve daha duyarlı nitelendirmeleri olarak beliren bir küme kavram kategorisi olarak görülmelidir. Bunların doğru ya da yanlışlığı önemli olmamalıdır. Çünkü salt nitelendirmelere dayanan mimarlık kuramının içinde önemli sorunları vardır. Dolayısı ile 20. yüzyıl mimarlık kuramına girmiş olan *rationalism*, *functionalism*, *utilitarianism*, *revivalism*, *romanticism*, *styliam*, *primitivism*, *nationalism*, *eclecticism*, *social-idealism*, *constructivism*, *utopianism*, *minimalism*, *consumerism*, *academicism*, *parametricism*, *pluralism*, *biomorphicism*, *adhoicism*, *activism*, *pragmatism*, *classicism*, *Fundamentalism*, v.y.b. (v. yüzlerce b.) gibi alınabilir. Çünkü tartışmanın sonunda anlamlı bilim kuyusunda yitme durumunda kalması çok olası. Bu nitelendirmeleri C.JENCKS, *Architecture 2000, Predictions and Methods*, London: Studio Vista, 1971, yapıtında sergilediği gibi üç ana doğrultuda özetlenebilecek karşıtları ile birlikte altı yönde gelişme gösteren karmaşık, girift ama tartışmayı sağlamak için, iletim değeri olan *gelenekler* olarak algılanmak soruna açıklık getirebilir.

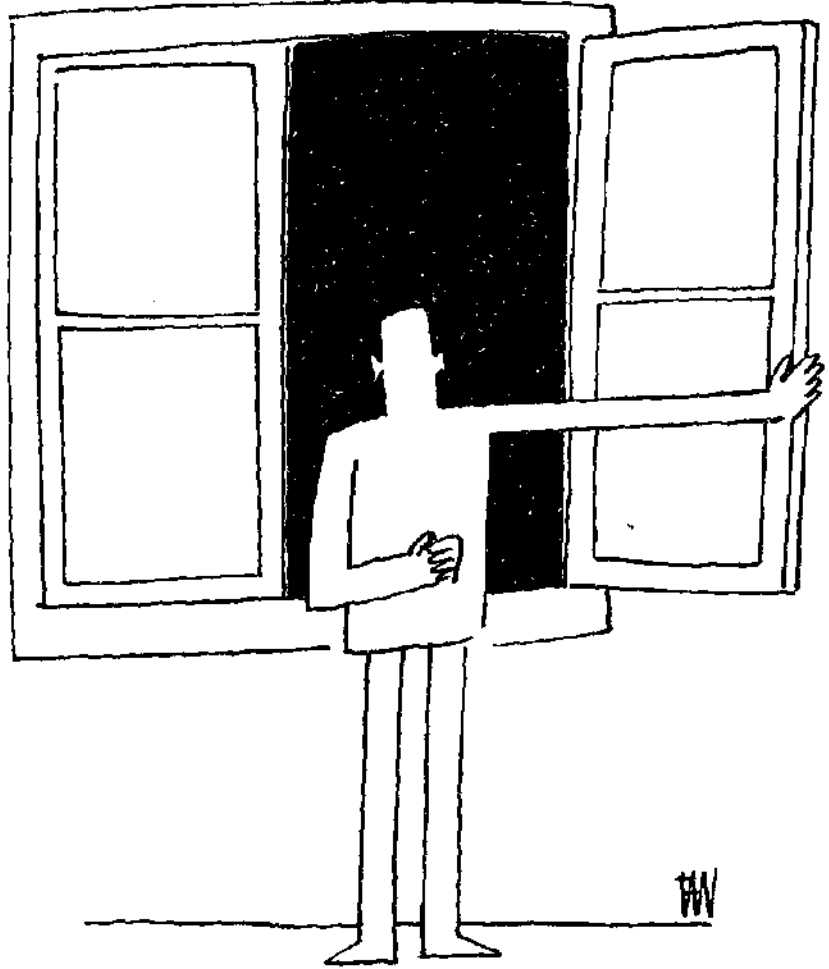
11. (AG) İyi ama, yararcılığın puritan'lar koşutunda geliştiğini unutmamalı (hence hazzı yacıran bir iş).

12. "Üretim biçimi"nin çevreye olan etkisi ve bunun gerek anamalı gerek toplumsal ükelerde, çevre üstündeki sonuçlarının önemi başka bir yazıda belirtilmişti: M. NİŞANCIÖĞLU, S. ÖZKAN, ve M. TURAN, Mimarlık Eğitiminde Çağdaşlaşma, Demokratikleşme ve Bilimselleşme Koşutunda Olacaktır. (UIA II. Bölge/Mimarlık Eğitimi Komisyonu Toplantısında sunulan Türk Delegasyonu Bildirisi), İstanbul, 12-14 Ekim 1977.

13. (AG) Bunun hele gelişmiş çeşidi hazzlara dayanmıyor, kullanıyor, kullanırken de dümdüz ediyor.

14. (AG) Halikarnas Balıkcısı usçuluğun insanlık için önemli batılı yazarlardan daha iyi anlatır (*Anadolu Efsaneleri*, 1954 ve *Anadolu Tanrıları*, 1955). Orpheus'çuluğa, Dionysos'çuluğa karşı bir usçuluk; Frig'ler, Ankara bölgesinde Tektaşlar ve komşularının toplu (ve herhalde puritan temelli) seks ayınlarına ve "doğu" düşüncesinin menderes'lerine karşı Aydın ilinde doğan bir aydınlık.

"İmdi bilmiş ol ki ulu tanrının kullarını iki bölük eylesinin sebebi budur ki bir bölüğü nafaka verici olsun, bir bölüğü nafaka alıcı, yani bir zengin bir yoksul biri bey biri kul. Kul, padişahın ululuğu belli olsun diyedir; yoksul da, zenginlerin şerefi onlarla artık olsun diyedir, onlar, ulu tanrının beylere ve zenginlere ne merteye verdiğini bilsinler" (A.Özkarımlı bildirisinde Mercimek Ahmed'den alıntı).

Mimarlık alanı da, etkinliğini sürdüren bu tür kavramlar ve sınıflandırmalardan yoksun değil. Örneğin, el-emek-dil eytişiminden oluşmuş usçuluğun etkin savunucuları metafizik ve bireyci öğretilerin dışına çıkabilme çabaları ile, haklı ya da haksız olarak, *rationalist* sınıflandırmasına girmişlerdir. Buna koşut olarak gelişen ve en az usçuluk akımı kadar etkin olan işlevcilik (*functionalism*), yararcılık (*utilitarianism*) gibi sınıflandırmalar çekiciliklerini ve etkinliklerini yitirmedikleri gibi yaygınlıklarını -hiç değilse-, akademik ve mesleki alanlarda, ki bu da belli bir seçkin grubun tekelinde kalmak zorunda- sürdürmekte. Bunlar yalnızca akademik bir sorun olarak kalsalar, kavram karmaşıklığının ve kargaşalığının sürmesinde bir sakınca olmayabilirdi. Ama, ne var ki bunların kılğısal düzeyde çevreye yansımaları ve okullarda, yanlış değilse bile, eksik öğretilmeleri gelecek kuşakların çevreyi düzenlemelerinde bir etkinlik kazanmalarından dolayı önem kazanıyor, ve irdemeleri zorunlu kavram ve sınıflandırmalar olarak beliriyor.

Yararcılığın, işlevciliğin, ve usçuluğun görüşlerinde belli bir hazzılık (*hedonism*) ilkesi yatmaktadır: yararlı olanı, belli bir işlevi sürdüreni, ve bilginin kökeninde düşüncüyü, usu aramanın temelinde bir dereceye dek haz verinin aranması vardır. Gelişmiş anamalcılığın ve belli bir üretim biçiminin¹² hazzı bir ekine katkıları büyüktür.¹³ Bu kavram ve sınıflandırmalara bu açıdan baktığımızda, bunların güdüklüğü, hiç değilse sınırlı niteliği ortaya çıkar.

17. (88) A. Gaudi y C. nın çok özgün bir modele temellendirerek oluşturduğu "taşayıcı dizge ussallığı" ile "yapımı en kolay, ucuz olan, yapı kesimlerine büyük kâr sağlayan," ussallık karşılaştırılırsa herhalde kesintilerle de olsa, her taşı bir yontucu özeni ile üretilen, 1897 den bu yana yapımı süren Sagrada Família'nın -genelde- daha ussal olduğunu savunmak kolay değil.

18. (88) İnsan yere dik duruyor.
 $90^{\circ} + 90^{\circ} = 180^{\circ} =$

(AG) Birçok tanıdığım 83° - 89° duruyor.

Yalnız ne var ki, bunlar üretim teknolojisinin tanımladığı, dar kapsamlı bir verimlilik içinde, çok sınırlı bir ussallığa ulaşabildi. Genellikle kullanıcı açısından ele alınmayan bu tasarımlar belli bir üretim biçimine -yapımı en kolay ve ucuz olan, yapı sanayisine büyük kârlar sağlayan- hizmet etmenin dışında bir ussallığı olmayan tasarımlar olmaktan ileri gidemiyor.

Yapı açısından ele alınınca, görüyoruz ki uygulanan basit, 90° li geometri her zaman ussal olmuyor. Gaudi'nin öncülüğü ve ussallığı, ne yazık ki, bu akıma fazla bir ışık tutamadı.¹⁷ Bunun nedenini elbette, yukarıda sözünü ettiğimiz üretim biçiminde aramak gerekli. Öte yandan, binaların çevre etmenleri ile olan ilişkilerine ekolojik açıdan baktığımızda, özellikle erke alış-verişinin ve çevre etmenlerinin hiç de verimli ve ussal kullanılmadığına tanık oluyoruz. Gerek ısı, ışık, ses, gerekse de koku, kullanma ve yaşama açısından, bu binalarda pek de ussal sayılacak bir düzeyde ele alınmamışlardır. Kullanılan malzeme miktarı, eğri yüzeylerde, düz yüzeylerdekinden daha azdır. Oysa, doğrusallık ve 90° lik açı üstüne kurulmuş yapı teknolojisi için çatki dizgesini değiştirmek, ne kârli ne de kendi açılarından ussal olur. Hele, bu makineleşmiş bir yapı sanayi ise.¹⁸

AG: On beş-on yıl evvel, yanlış kullanılan "teknik" terimi yerine "teknoloji"yi getirmek için çok çaba kullandığımı hatırlarım. Bununla ne kazandık? Türkçede çok çirkin duran bir sözcük daha. Yazarların ve sanatçıların ve bilim adamlarının hiçbir ayrıntı bilgisine inmeden kaba kaba kullandıkları, aldatıcılığı üstünde bırakılmış bir "kavram".

Son yüzelli yıldır geliştirilen teknoloji nedir?

- . ücret pazarlığında işçiyi zayıf duruma düşürme yolu
- . aynı süreçle işcinin dar veya geniş çerçeveli koşullara baş kaldırmasını önleme programı
- . artı ürün değerini çoğaltma, dolayısı ile mali pahalılaştırma, ve pahalılaşmayı ucuz gösterme çizelgesi.

Teknolojinin madde üstünde yapılan işlemler yolu ile geliştiği yaygınlaştırılan bir inançtır. Oysa XIX. yüzyılda varılan verimlilik artışının yüzde 85 çalışma örgütlenmesine bağlı olduğu önerileri var (Bu çeşit öneri'nin dikkatle tartılması gerekir; ayrıca, dört gün içinde bile bu kaynağı tekrar bulamadım, gene de hatırlatmakta fayda görüyorum). Böyle öneriler doğru ise, teknolojiyi bilim'den oldukça sıyrırır, ve bilime dayanan safsatalara inanacağımız yerde, teknolojinin şimdiye kadar toplumun güdücü kesimince yönlendirildiğini, ve bundan sonra da teknolojinin ancak insan isteği ile yönlendirilebileceğini açık seçik görmemize yardımcı olur.

Teknolojinin güçlü ve sevimli, ve toplumun yönlendirmesinden bağımsız bir masal olarak görülmesinin sonuçlarından biri: sosyalist ülkelerin teknolojisi kapitalist ülkelerinkinden farklı değil (bunun kuramların neresine oturtulacağını çeşitli okullar düşünsün). Bak: David Dickson. Alternative Technology, Fontana/Collins 1974, s.11, ve bütün kitap.

Asıl konumuz, üretebilirlik yeteneği, ve birikim'in "artırılması" olmak gerekmez mi? Herşeyden de fazla, düzenlenmesi.

Buna karşılık elimize geçen nedir?

- . (diğer uygarlıklardan da daha çok, amerikan

uygarlığında) her aygıtta tıka basa petrol pompalamak (bu yüzden ortalıkta aygır kalmadı). Bunun neresinde "ilerleme" var? Bunu yapabilmek için bilimin çok mu gelişmiş olması gerekirdi?

- . çevremizi düğmeler ve gizlenmiş gizem kazanmış araçlarla doldurmak
- . hünsa tasarım
- . teknik kavramları ve ticaret örgütlerini zorlaştırmak, sayılarını çoğaltmak ve karıştırmak yolu ile kişilerin ve toplumun süreci kontrol edebilmelerine engel çıkarmak
- . buluşların piyasaya çıkartılmasını geciktirmek, ve herşeyden önce büyük kozu, otomobili, öne sürmek (Renault Oyak'ın ve Tofaş'ın, SAS olsun olmasın, Bursa'da birçok kimseye iş sağlamasına sevinmek niyetim hiç yok).

"Teknolojinin" diğer tarafları gelecek sefere.

Yeteneğin artırılması iki yerde biter, iki sınıra dayanır. Evet, iş burada bitmez ama, ilk olarak bu iki konuyu çözümlenmemiz gerek: Gereksinmeler, Kaynaklar.

Kaynakların tükenir cinsini ne kadar düşünmemiz gerekiyorsa, süreçlerin içine tüketmeden "girip çıkma" yollarını da düşünmemiz gerek (enerji için bak: G.Tyler Miller, Jr. Energetics, Kinetics and Life, Belmont/California: Wadsworth, 1971).

Kaynaklarımızın ve yeteneklerimizin hunhar puritan yolda değerlendirilmesinde ömür boyu gelir ve güdükleşmiş çiftleşme (sevgi ?) hesap ve beceriksizliklerinin büyük katkısı var. Bu teknoloji bu beceriksizliklerin uzantısı. Bunu unutarak tartışmak ayrı bir papazlık. Anamalcı toplumlarda istenen bir papazlık.

19. (AG) Bunlarda güdülen amaç düşten öteye gidemeyecek imgeler yaratmaktan ziyade, gerek düşlü düşsüz yönelmeleri gerek eylem yönelmelerini saptırmak ve oyalamak. Bunu kitaplara dayanarak söylemiyorum. 1950 düşlerini iyice izledim ve sonuçlarını biliyorum. Daha evvelki düşleri ise hem çocukluğumuzda hem şimdi okuduk, ve gördük te. Bir de, şimdikilerin düş niteliği kaldı mı ?

20. (SÖ) Doğru, Ama nasıl? Kim? Hangi örgütlenme ile?

(AG) Tümü ile alalım, bir daha da bu sözü söylemeyelim. Parçacılık yanlısı falan değilim, yalnız bu cümlenin öresine gidememek çok sıkması gerekir hepimizi. Sabah kalkar kalkmaz bile, kılgısal işlemlerimi bitirdikten yani sakal traş olduğundan sonra hemen çevreyi bütün olarak ele alıyorum. Bu yalnız fazla algıya yol açmıyor, aynı zamanda geçerli bilinç yönelmelerinin de, bu açıdan yetersiz kaldıkları için, tersine gidiyor. Hiç olmazsa çoğunluğunun.

Bunun dışında tümün avuca sığması zor olduğu gibi, tümü bilmeye doğru gidis ancak bir orada bir burada olmakla başlayabilir. Bu da yalnız eştışim/ dialektik değil lateral bağlantı da gerektirir.

Tümü öneriler, içinde buldukları çalışmaların geri kalan kesimlerinde bile pek örneklenmezler. AED sistemcileri ise tümü ele almazlar, 3-4 değişikene indirgerler.

DOĞAL ÇEVRE SÖMÜRÜSÜ

Gelecek için yapılan kestirimler, somut gerçeklerden ve koşullardan soyutlanırsa, gerek Gelecekçiliğin, gerekse de Utopia'nın idealistliğinden ve düş olmaktan kurtulamazlar.¹⁹ Bu kestirimler ne alanda olursa olsun içinde yaşadığımız çevre öğelerinin belgelenmesi ve nesnel değerlendirilmesi, insan yaşamına ve etkinliklerine verebileceği yön açısından önemli ve zorunludur. Günlük yaşam ve kalkınmayı dolaylı dolaysız ilgilendiren ve etkileyen önemli öğelerden biri, erkedir. Değişik erke kaynaklarının yeryüzünde dağılışı, üretimi, tüketimi, yaşamın her parçasını -kalkınma sorunundan sanata, günlük yaşamdan araştırmaya ve eğitime- değişik oranlarda da olsa, etkileyen, hatta onun yönlenmesinde büyük önem kazanıyor. İnsan-çevre ilişkilerine doğanın kullanışı açısından baktığımızda, erke olgusunun, özellikle geleceğe dönük kestirimlerin yapılması zorunlu olan mesleklerde, ne denli önemli olduğu kendiliğinden ortaya çıkar. Mimarlık ve planlama gibi tasarım alanlarda sürekli olarak gelecek için yapıt üretildiğinden, ve çevreyi etkilemek -uyumlu ya da uyumsuz biçimlendirmek, yaşam etkinliklerine uzamsal (mekânsal) olanaklar sağlayabilmek- söz konusu olduğundan, Sempozyumda birçok konuşmacının değindiği gibi, çevre tümü ile ele alınmalıdır.²⁰

Ne mimarlık ne planlama nasıl insanı, onun gereksinimlerini, ve çevre ile olan karşılıklı alış-verişini tasarım sürecinden soyutlayamazsa, çevrenin kendisini de bir köşeye bırakamaz. Çevrenin tasarım ürününe olan etkisi kadar, hatta belki ondan daha önemli olarak, gerek mimarlık, gerek planlama ölçeğinde üretilen yapıtların, alınan kararların çevre üstündeki etkisi de, önemli ve vurgulanması zorunlu bir unsurdur. Bunun en iyi ve öğretici kanıtlarını çağımızın şimdiye değin hunharca ve gaddarca kullanılmış çevresi sergiliyor. Tükenmeye yüz tutmuş doğal kaynaklar, kirlenmiş ve çürümeye başlayan çevre öğeleri, insan sağlığını ve yaşamını tehdit eden çevre sorunları, tersinmez bir sürece bırakılan ve düşüncesizce bozulan doğa öğeleri, bu acı, gerçek serginin bazı yapıtları, Gereççeleri ve nedenleri, çok yönlü ve değişik. Yalnız bir gerçek var ki, o da bütün bunların bir ivme ile artışı, sanayi toplumunun yaşamı ve belli bir üretim biçimi ile oluştu. Jane Jacobs, Paul Goodman ve Lewis Mumford gibi yazarların dile getirdikleri doğrultuda, sanayi toplumu bir zamanlar insanlığın iyiliğini engelliyen sorunları ortadan kaldıracak kârlı çözümlerle yaşayıp geliştirelerdi; şimdi ise, sanayinin kendisi, sorunlara tepki göstermiyen, özekselsel, tehlikeli, saçıp savuran, ve insan ölçeğinin dışına çıkmış bir engel.

21. B. COMMONER, *The Poverty of Power: Energy and the Economic Crisis*, New York: Knopf, 1976.

22. Birincil erke kaynakları doğadan doğrudan çıkartılan ve tek bir süreçle yararlanılan kaynaklardır. Örneğin: kömür, ham petrol, doğal gaz, odun, güneş, rüzgar. İkincil erke kaynakları ikinci bir süreç sonucu üretilen kaynaklardır. Örneğin: sıvı yakıtlar, gaz yakıtlar, elektrik.

23. S.F. SINGER, *Human Energy Production as a Process in the Biosphere*, *The Biosphere (A Scientific American Book)*, San Francisco: Praeger 1970, s.105-114.

Gerçekte, çevre sorunlarına ilgi duyma oldukça eskilere giden bir olgu; çağdaş biçiminin temeli ise sanayi devriminde ve Yararcılık'ta yatmakta.²¹ Sanayinin büyüebilmesi için gerekli çevresel denetim ve insan sağlığını korumada kullanılacak bir araç olarak görünmesi, fabrikalarda çalışan işçilerin sağlığı ile doğrudan ilintili olarak üretimin artması, bu ilginin ana nedeni. Yalnız, ne varki, günümüzde, gitgide daha da ağır basan dar kapsamlı verimlilik ilkesi, uzun sürede ne olacağını gündeme getirmekten uzak, kârlı yatırım ve girişimlerle çevrenin geleceğini düşündürmemek eğiliminde. 20. yüzyıldan bu yana birincil erke²² tüketimi her 15 yılda iki katına çıkmış durumda.

Çevreye karşı duyarlılıktan uzak kalan, tek başına sanayi değil, elbet. Hernekadar, üretim biçimi ve sanayinin etkisi altında kalsa da, çevre ile çok yakından ve doğrudan ilişkileri olması ve dolayısıyla çevreye biraz daha duyarlı olması gerekli görünen mimarlık ve planlama meslekleri de bu doğrultuda. Bunun en belirgin kanıtlarından biri, hatta kanımızca en önemlilerinden biri, toplam erke tüketimi içinde binaların ısıtma, soğutma ve ışıklandırma oranının, sanayide tüketilen erke ile başabaş oranda olması. Amerika Birleşik Devletleri gibi sanayileşmiş bir ülkede sanayinin tükettiği, toplam erke tüketiminin yüzde 38'ini oluştururken, binaların tüketimi yüzde 34'e ulaşmakta²³. Bunun yanısıra, Türkiye gibi az gelişmiş bir ülkede de yaklaşık aynı oranlara tanık oluyoruz. (Bakınız Tablo 1).

ISITMADA KULLANILAN ERKE KAYNAKLARI

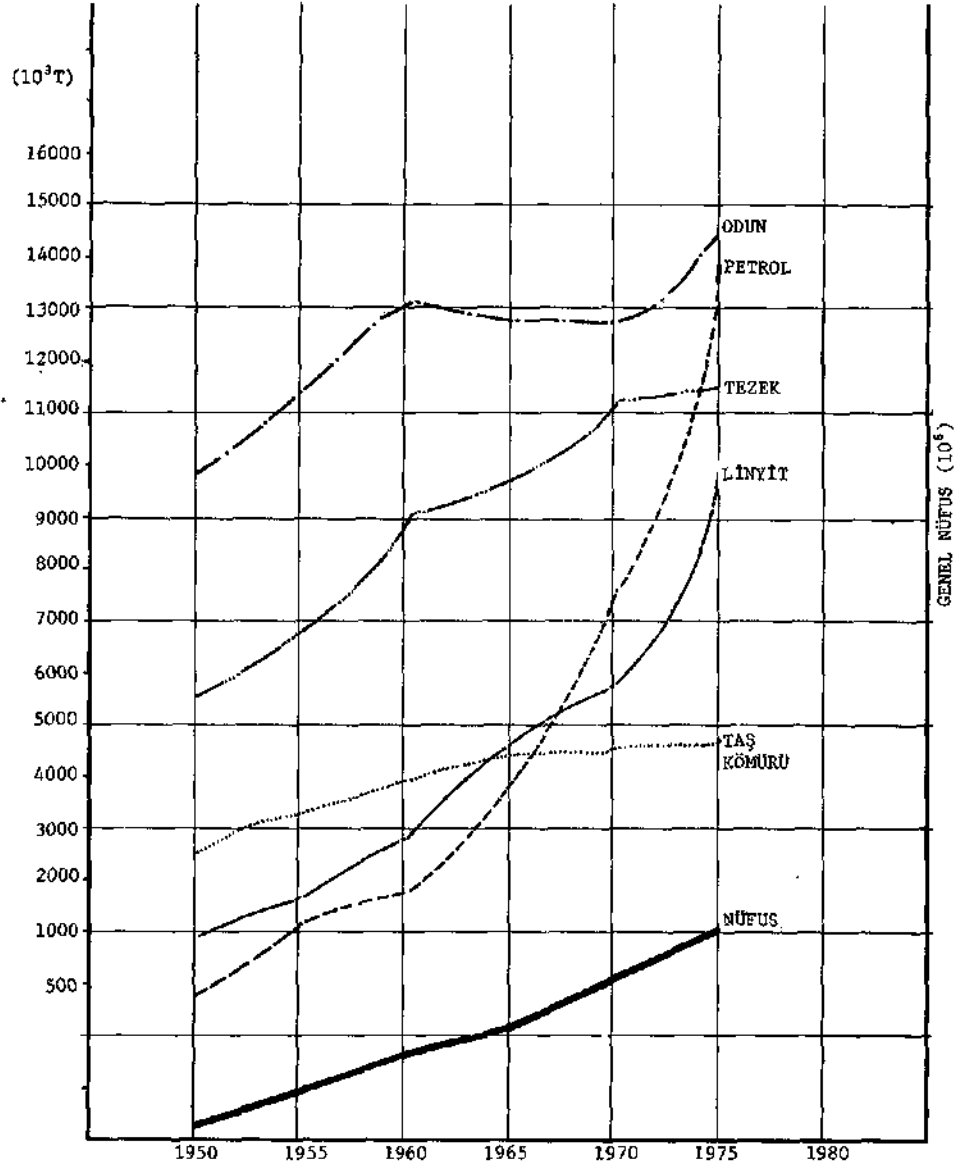
Tablo 1. Bu tablodaki değerler 1976 yılındaki ısıtma tüketimini ve kaynaklar arasındaki dağılımını göstermektedir.

(Kaynaklar: Genel Enerji (IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu), Ankara: DPT/Yayın no: 1600-ŞİK/277, Haziran 1977; I. Kavrak et al., *Türkiye Enerji Modeli (BÜSEM)*, İstanbul: Bogaziçi Üniversitesi, 1977; Maden Mühendisleri Odası, Genel Enerji Üretiminde Kömürün yeri, *Elektrik Mühendisliği*, c.20, n.230, Şubat 1976, s.79-83;

KAYNAK	ısıtmada tüketilen miktar (10 ³ T)	kaynak tüketiminin ısıtmaya ayrılan oranı (%)	ısıtmada kullanılan kaynakların miktara göre dağılımı (%)	ısıtmada tüketilen erke miktarı (10 ¹⁵ Joule)	toplam tüketimin ısıtmaya ayrılan oranı (%)	ısıtmada kullanılan kaynakların erkeğe göre dağılımı (%)
taş kömürü	346.7	8	1.5	8.9	.7	2.5
linyit	4604.6	44	20.4	57.5	4.5	16.3
petrol	2720.9	18	12.1	118.5	9.3	33.6
odun	8844.0	60	39.2	110.0	9.0	31.2
tezek	6050.0	55	26.8	57.6	4.7	16.4
TOPLAM	22566.2		100.0	352.5	28.2	100.0

Orman Mühendisleri Odası,
Genel Enerji İçinde Yakacak
Odun ve Tezeğin Yeri, Elektrik
Enerjisi ile İlgisi, Elektrik
Mühendisliği, c.20, n.230,
Şubat 1976, s.84-88.)

DPT'nin odun ve tezek için verilen genel tüketim değerleri ve dolayısıyla ısıtmaya ayrılan oranı, Orman Mühendisleri Odası'nın çalışmasında yaklaşık iki katı olarak belirtiliyor. Özellikle, bunun ısıtmada kullanılan miktarının, gerek istem, gerek tüketim olarak iki katı olduğu vurgulanıyor. Genel istem çerçevesinde Türkiye'de yakacak odun isteminin ormanlarımız üretim sigasının da iki katı olduğu belirtiliyor. Bu durumda, Toplam Tüketimin Isıtmaya Ayrılan oranları toplamı 228.2'den 235'in üstüne çıkar. Bir başka deyişle, Türkiye'de tüketilen toplam enerjinin %35'den fazlası, yalnızca ısıtma için kullanılıyor. Bu değer ısıtmada kullanılan Enerji Miktarını $352,5 \times 10^{15}$ joule'den 500×10^{15} joule'e çıkarır ki Türkiye Modeli'nde (Tablo 20, s.5-29) verilen değer de aynıdır.

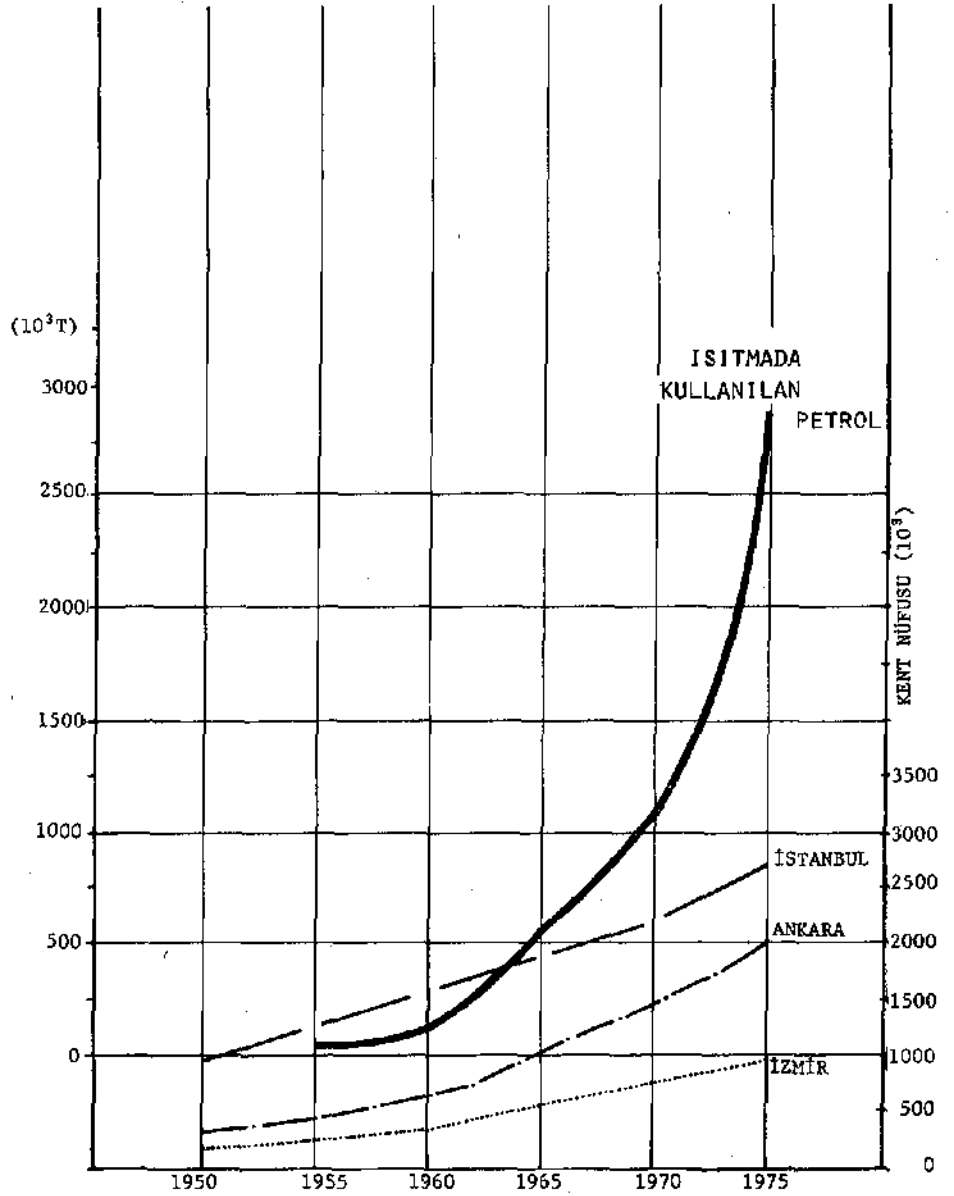

Şekil 1. (Kaynaklar: Genel Nüfus Sayımı, 1965, Ankara: DİE (yayın no: 258), 1969; Genel Nüfus Sayımı, 1975, Ankara: DİE Yayın no: 739), 1975; Genel Enerji (IV, Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu), Ankara: DPT (Yayın no: 1600-ÖİK/277), Haziran 1970.)

TÜRKİYE İÇİN BİRİNCİL ERKE KAYNAKLARI GENEL TÜKETİMİ VE NÜFUS ARTIŞI

Nüfus artışı ve gelişmekle doğrudan ilintili (Bakınız Şekil 1 ve 2) olan bu tüketim artışları ve tüketimin yaşam etkinliğinin değişik öğelerine dağılışı, içinde bulunduğumuz zaman kadar, geleceği de hesaba katmak zorunda, eğer gelecek kuşaklara yaşanabilir bir evren bırakmak istiyorsa. Burada, bazı sayısal değerlere, kabaca da olsa, değinmekte yarar var. Örneğin, dünyadaki toplam petrol rezervleri bugün 90 milyar ton; çok yoğun bir araştırma ile 2000 yılına dek 50 milyar tonluk sığada petrol rezervleri bulunacağı kestiriliyor.²⁴ 1974 yılında toplam petrol tüketiminin 3 milyar ton olduğu gözönünde bulundurulursa, yıllık tüketimde hiç bir artış gözetmeksizin, tüm petrolün ancak 2021 yılına değin dayanabileceği ortaya çıkıyor. Buna, yıllık yüzde 6 oranında bir artış eklenirse -ki bu artış yalnız ısıtmada tüketilen petrol için, Türkiye'de ise çok daha fazla (Bakınız Şekil 2)- 2000 yılına gelmeden petROLSÜZ bir evrende yaşayacağımız gerçeği ile karşılaşıyoruz.

24. O. AKÇAKOYUNLU, Dünya Enerji Sorunu, Mühendis ve Makina, c.21, n.246, Temmuz 1977, s.237-241.

ISITMA İÇİN TÜKETİLEN PETROL VE ÜÇ BÜYÜK KENTİMİZDE NÜFUS ARTIŞI

Şekil 2. (Kaynaklar: Şekil 1'de verilen Kaynakların aynıdır.)

25. (80) ABD'nin önemli çekirdek tepkime birimlerin yapıcısı D. Ross bu birimlerin tek derdinin (!) çevresindeki deniz suyunun ısınması olduğu, dolayısı ile burada da çok fazla karides ürediğini söylüyor. (Özel Görüşme Salzburg, 1973)

Şu anda kullanılan birincil ve ikincil tür enerji kaynaklarının dışında başkaları elbette bulunabilir, ya da gelecek için umut veren seçenek kaynaklar -örneğin, çekirdek (nuclear), bireşim (fusion)- kullanılabilir bir düzeye getirilebilir.²⁵ Yanlış, şimdilik bunların sosyo-politik kadar başka sorunlarının da (hem ekonomik, hem de ekolojik) olduğu unutulmamalı. Bu arada üzerinde durulması -özellikle binaların ısıtılma ve soğutulması ile ilgili olarak- gereken bir başka kaynak, güneş. Beş saat gibi bir sürede, yeryüzü atmosferine dünyanın toplam petrol rezervleri sığasında ısı aktarabilen bu kaynaktan, etkin ve edilgen biçimlerde, binalarda yararlanmak zorunlu bir duruma gelmiştir desek, durumu pek abartıyor olmayız. İçtenlikle ve güçle inanıyoruz ki, 2000 yılına doğru ve ötesinde, çevre sorunlarının çoğuna çözüm, güneş erkesinde aranacak.

Doğal kaynakların tüketilmesinin ortaya çıkardığı sorun kadar, bu kaynakların kullanılmasının sonucu olarak kirlenen çevre de, üzerinde durulması gereken bir olgu. Yaşadığımız çevrenin sağlığı tehdit edici bir duruma -bazı suların sanayi ve bu kaynakların artıkları ile dolması; hava kirlenmesi, vb.- gelmesini yalnızca sanayiye yüklemek hem haksız, hem gerçekçi olmaz. Binaların ısıtmasında kullanılan erke kaynaklarının örneğin hava kirlenmesine katkıları çok yüksek oranlara erişmektedir (Bakınız Tablo 2). Güneş erkesinden, ısıtma işleminde yararlanma yalnızca tükenen başka doğal kaynaklara bir seçenek olduğu için değil, aynı zamanda temiz bir çözüm olduğu için de üzerine önemle eğilinmesini gerektiriyor. "Seçenek enerji kaynakları ve doğal süreçlere bağlı bir destek dizgesiyle belirlenmiş mimarlık çözümlerini geliştirmek çağımızın mimarlarının tutacakları doğru yol kadar *ethic* sorumluluklarını da belirlemektedir." (Özkan).

ANKARA'DA KULLANILAN ERKE KAYNAKLARININ HAVA
KİRLENMESİNE KATKILARI

Tablo 2. (Kaynak: Ankara Belediyesi Başkanlık Uzmanları Çalışma Raporu, Ankara: Ankara Belediyesi Basın Yayın Müdürlüğü, 1976, s.155-183.)

KAYNAK	SO _x	NO _x	CO	HC	Katı parçacıklar
Kömür	12.7	6.8	12.1	11.1	27.6
	3.6	5.5	47	77	16.3
Petrol	11.0	1.5	-	-	-
	38.5	19.8	80	-	3.5
Odun	-	2.5	-	-	4.2
	-	-	100	-	100

Kutularda üstteki değerler konut ısıtmasının, alttaki değerler ise, kamu binalarının belli kirleticilere olan katkılarına belirtiyor. Kışta verilen değerler, belli erke kaynaklarının, belli kirleticilere, ısıtmadan dolayı olan katkılarına gösteriyor.

Yavaş yavaş yaygınlaşmaya başlayan güneş erkesinden yararlanma su ısıtmanın ötesinde uzam ısıtmada da etkinliğini artıracak. Yaygın bir kestirime göre, 2000 yılında Amerika Birleşik Devletlerinin kırsal bölgelerinde bu erkeden yararlanarak ısıtılacak konutların sayısı, başka kaynaklardan ısınan konutların sayısından daha fazla olacak.²⁶ 2000 yılında toplam erke tüketiminin yüzde 3-5'ini oluşturacak güneş erkesinin, A.B.D.de 2025 yılında yüzde 25'e ulaşacağı yine kestirimler arasında. Benzer kestirimler, Avrupa'daki gelişmiş anamalı ve toplumsal ülkeler için de geçerli.²⁷ Güneş kuşağı içinde olan, ve yararlanabilme olanakları (doğal olarak, hiç değilse) çok daha fazla olan Türkiye için, mimarlık ve planlama alanlarında bunun gündeme etkin bir biçimde getirilmesinin zamanı gelmiştir, kanısındayız. Meslek odalarının, ilgili diğer kuruluş ve kurumlarının, özellikle de eğitim kurumlarının insan-çevre ilişkileri çerçevesinde, sempozyum gibi tartışma ortamlarında bu konuya da eğilmeleri gerekli ve zorunludur. Kalkınmış varlıklı ülkelerde güneş gücünden yararlanma iki ana bilinçlenme düzeyinde gelişiyor: birincisi, teknolojinin çoşkunluğu içinde "uzay yaşamı"na dönük; ikincisi temiz ve ucuz erkeden yararlanmayı amaçlayan, bir yerde romantik, "kırsal yaşam" özlemine dönük. Her iki düzeyde de idealist düşünme aşılammış. Güneş gücüne bel bağlayan bazı yazarlar "uzay sömürgeleri" önermektedir; erke sıkıntısına teknokratik bir çözüm olarak önerilen sömürgeler, donatıldıkları aygıtlar kanalı ile uzayda toplayabildikleri güneş erkesini dünyaya kısa dalgalarla yollayacaklar²⁸. Öte yandan, nüfus sorununa da bir çözüm bulunmuş gibi: uzaydaki bu "sömürge"lerin kuruluşundan onüç yıl sonra 7.3 milyar kişiyi barındırabileceklerini savunanlar da var.²⁹ Bütün bunlar 2000 yılına doğru gerçeküstü düşler midir?³⁰ Bunların yanında, binaları güneş erkesinden yararlanarak ısıtmaya çalışmak, kum

26. SRI and ERDA, *Solar Energy and America's Future*, Washington, D.C.: Office of Public Affairs 1977.

27. E. PANZHAUSER, "Utilization of Solar Energy," (Ankara: ODTÜ, 29.11.1977 tarihinde yapılan konuşma).

28. T.A. HEPPEHEIMER, *Space Colonies*, Harrisburg, Pa.: Stackpole Books, 1977.

29. G.O'NEILL, *The High Frontier: Human Colonies in Space*, New York: Morrow 1977.

30. (AG) Bunlar düş uzantısında değil. Bunlar utilitarianism'in neredeyse akrep gibi kendi içine doğru kıvrılarak yarattığı ruh durumunun imgeleri. Nâilâ uzayda oralarda da vurgun arıyor. Bu vurgun da bize uzay diye takdim ediliyor.

Bunlar anglo-saxon'ların polis hikayelerini (kim öldürdü ? çok önemli imiş gibi) ve gothik romanlarına bile televizyon(lar)da boş bakışlı kişilerin sadizm ve faşizmde sürdürdüler, artık

eski cıvık iyi kişi kötü kişi bile kalmadı, kimi ne için öldürdükleri bile anlaşılmıyor. -ve biz bunları Türkiye'de de seyrediyoruz. Seyretmek ne demek. Sona erdiği anlaşılan Zeki Müren döneminden sonra, va vatan konserve dışında, boş Anadolu'nun tamtakir dolu kentlerinde yaşamamızın başlıca çevresi oldular. Semanta'nın unutulduğuna bile şaşıyorum. Bu hummalıklar bir de bizim kendi çepçidimiz değil, belki şimdilik. 2000 yılı.

Düş perdesi ardına gizlenmiş bu önerilerin de kendi altlarında yatan "değişkenler" (çağdaş tasarımın pahalı satılığı, nüfus artışı, oksijenli genişçe bir ortamdan madeni ve dar ortama geçiş) birbirleri ile başka şekillerde çarpılabilir, fakat hiç niyetleri yok adamların.

31. V.S. NAIPHAUL, Bombay: The Skyscrapers and the Chawls, The New York Review of Books, v.23, n.10, June 10, 1976, s.26-29.

32. S.COMMONER, The Poverty of Power: Energy and the Economic Crisis, New York: Knopf, 1976.

33. E. HOWARD, Garden Cities of Tomorrow, London: Faber, 1945, (ilk kez 1898'de Tomorrow: A Peaceful Path to Real Reform adı ile yayınlandı).

34. (SÖ) D. GREENE, Rokplug, Logplug, Önerisi herhalde çağdaş erke kaynakları ile çağdaş ilerici olanaklarının sağlanabileceği özeysel-olmayan (decentralized) kent biriminin en özgün örneklerinden.

35. LE CORBUSIER, When the Cathedrals Were White, trans. by F.E.Hyslop, Jr., New York: Mc Graw-Hill, 1964 (1947).

36. Now It's Walled Suburbs, Newsweek, September 25, 1972, s.69.

37. P.GOODMAN AND P.GOODMAN, Communities: Means of Livelihood and Ways of Life, Chicago: University of Chicago Press, 1947.

38. P. SOLERI, Arcology: The City in the Image of Man, Cambridge, Mass.: MIT Press 1969.

39. G. DANTZIG and T. SAATY, Compact City: A Plan for a Livable Urban Environment, San Francisco: Freeman 1973.

40. (SÖ) P. Soleri'nin önerilerini speculative ve dışavurumcu mimarlığın öğelerinden farklı bir düzeye oturtmak doğru olmaz kanısındayım. Sence bugünün büyük kantlerinde varolan tüm kullanım, kuruluş ve örgütlenmelerden oluşan yanlış farklı bir biçim arayan -ki onun da mantığının ne olduğu belli- Soleri'yi rahatlıkla gericiiler kümesine yerleştirebiliriz.

(AG) Küme'sine mi, kümes'ine mi?

41. (AG) Öylemi sanıyorsun ? Sorun burada mı, buraya mı oturur ? Çerçekten ülkemizde bir çoğunluğun kötü mali reddetmesini çok isterdik (herşeyin en caponunu en pahalı fiattan bir daha bulunmaz diye alıyoruz, Anadolu ve Osmanlı tağgışı eski birşey de üstelik) ama bu senin üstünde durduğum noktra olmadığı gibi buradaki yazarın sorunu da değil. Yazarın varsayımı marginalist iktisatta fabrika minimum büyüklüğü ile ilgili. Benin anlaşmazlıktan gelmeni ben anlamazlıktan gelirken acaba okuyucunun dikkatini çekmiş olur muyum?

havuzunda oynamaya mı benziyor? Dünyanın bazı yerlerinde çok daha somut toplumsal, çevresel sorunlar yatarken -örneğin, Bombay'a hergün 1500'den çok (yaklaşık 350 aile) kişi yaşamak için akın ederken; 100,000 kişi sokaklarda uyurken-³¹ insanın imgesini bu denli çalıştırması ne derece geçerli ve gerçekçi? Teknoloji, sanayi ve bilimden çok şey beklememiz elbette haklı; bu güçlere karşı savaş, A. Nesin'in I. Açık Oturumunda belirttiği gibi "iki elin savaşı"na benzer ki, biraz boş bir düş. Yalnız, bütün bu güçlerin, demokratik bir toplum içinde, tüm insanların sorunlarına gerçekçi çözümlerini nasıl sağlar? Yararcılığın sanısı, politik ve toplumsal sorunlar, tekniğin yardımı ile çözülebilir. Yalnız, Commoner'ın haklı olarak vurguladığı gibi demokratik bir devletin amaçlarını, özel sanayinininkinden nasıl ayırabiliriz ve ikincisinin amaçlarını birincisinininkine nasıl yönlendirebiliriz?³²

Geleceğe dönük imgeler, öneriler, yalnızca zamanımıza özgü değil. Ebenezer Howard'ın 1898'deki "bahçeli kentler" önerisi ve buna yol açan kır, kent içinde insanın yeri konusundaki endişeleri,³³ zamanımızda da geçerli; 2000 yılına doğru bu endişeleri pekiştirecek çok daha fazla gerekçe var. Özellikle, gelişmiş-anamalcı ülkelerin varlıklı aileler için ortaya çıkardığı uydu yerleşmelerin de (suburb) bir çözüm olamayacağı ve değişik düzeylerde sorunlar -kentsel özeşsellik kırılması ile, ekinse bir uçuşma doğacağı, ve kırsal yaşama özlem duyan kent insanlarının, bu uydu yerleşmelerde başka bir tür "kentsel" düzene er geç girecekleri- çıkaracağı daha çok başından belli idi.³⁴ Le Corbusier'in "un petit aspect de deux millions de rêves; ceci est baptisé: la liberté industrielle" çizimdirisi,³⁵ bunun en belirgin örneklerinden. Günümüzde bu olgu, çok değişik boyutlar kazanarak, yabancılaşmanın belirgin örneklerini üretmeye başladı. Güvenlik nedenleri, kendine yeterli toplum olma çabası bu uydu yerleşmeleri, duvarlarla çevrili, kapalı devre TV ile donatılmış, bilgi-sayarlarla korunan, toplumun diğer kesimlerinden tümü ile kopuk yeni ghetto'lar durumuna sokmaya başladı. (Houston, Texas'da La Cour du Roi; Sugarcreek; San Diego, California'da Sea Bluff; yine California'da Bixby Hill World gibi suburb'ler bu tür yerleşmelerde bazı örnekler.³⁶)

Tüketim toplumunun hastalığına alaycı bir biçimde çözüm için önerilen "City of Efficient Consumption,"³⁷ gerçekte erke giderlerinin azaltılmasını -malların üretim, dağıtım, ve tüketiminin verimli bir biçimde yapılmasını- amaçlıyordu. "Uzay Sömürgeleri" kadar düşü olmaları da, yepyeni bir toplum yapısı gerektiren Utopia anlamında öneriler, erke sorununu yaratan çevre biçimlerine bir seçenek olarak sürekli üretilmektedirler. Soleri'nin "Arcology"leri -"Babelnoah," "Novanoah II," "Babeldiga," "Babel 11B"³⁸ - Dantzig ve Saaty'nin "Compact City"³⁹ si, yararcılığın idealistliği çerçevesinde, tüketim toplumlarında, erke sorunlarına çözüm diye önerilen örneklerden bazıları.⁴⁰ Goodman kardeşlerin tüketim toplumuna bir tepki olarak ve alay ederek ortaya attıkları silindirik biçimindeki megastructure türü kentlerin, günümüzde ciddi bir biçimde gerek sanat ürünü (Babel), gerekse de bilim ürünü (Compact City) olarak geleceğin kentleri diye öne sürülmesi, toplumsal ve çevresel sorunların ne tür gerçekçilikle ele alındığını bütün yalınlığı ile sergiliyor. B. Özer'in III. Açık Oturam'da değindiği ve "en büyük sorunlarımızdan" diye nitelendirdiği Türkiye'de tüketicinin olmaması ve tüketici yetişmediği, eğitilmediği sürece üreticinin olamayacağı varsayımı, sanıyoruz, Türkiye'de henüz bu tür çözüm önerilerinin üretilemeyeceğini açıklamayı amaçlıyordu.⁴¹

SANAT ÖLDÜ, YAŞASIN SANAT

42. (AG) Benim andavallı mesleğim şehir planlama, sosyal bilimlerle flörtünü attırdıktan sonra (hâlâ flört dönemindeyiz, o kadar) der ki o duvar yapıların kıyıları kapatması *rationalist* ussaldır. Bunu demesi de bilincellik oluyor (burada davranışçılık/behaviourism'den ayrı bir tutum olarak davranış bilimleri/behavioural sciences ve Ford foundation üsüne tekrar dikkati çekerim).

Kıyı kentlerimizde -en belirgin örneklerine Mersin, Antalya, İzmir ve İstanbul'da rastlıyoruz- hemen deniz kıyısına dikilen çok katlı apartmanlar, kentlerin ekolojik dengelerinde olumsuz etkilerini göstererek, kent halkının çoğunum bozulan denge sonucu ortaya çıkan, ya da pekişen, çevre sorunlarına biraz daha fazla katlanmalarına neden olmaktadır. Bu "apartman duvarlar"ın denizden gelen rüzgarları kesmesi sonucu, kent içinde rüzgarın yaz aylarında serinletici niteliğinin, yok olmasa bile, ⁴² etki alanlarının azalması yanısıra, artan sanayi ve çöp; kış aylarında, kıyı kentlerinde dahi gözlenen hava kirliliği, tanık olduğumuz, içinde yaşadığımız gerçekler. Yine kıyı kentlerimizde, özellikle körfezlerin -İzmit ve İzmir Körfezleri en acı örnekleri- sanayi ve insan artıkları ile düşüncesizce doldurulması, yalnızca denizlerdeki dengeyi bozup, bu körfezleri birer "ölü deniz"e dönüştürmüyor, fakat bu kentlerde yaşayan insanların en doğal hakkı olan, doğanın bu ögesinden yararlanmalarını engelliyor. Gerek salt kâr amacı, gerek yararcılık ilkeleri çerçevesinde yer yer doldurulan kıyı şeritleri, koylar, hatta bataklıklar, kısa sürede belli bir işleve yönelik olsalar da, uzun süredeki etkileri tartışılmadığından, çevreye, sonunda yarardan çok, zararları dokunan eylemler arasında.

Kıyı kentlerimizde dolaylı ya da bilinçsive girişilen bu eylemlerin koşutunda, başka kentlerimizde de çevre yıkımı başka boyutlarda, değişik ölçeklerde sürdürülüyor. Yine dar kapsamlı kâr amacı güden, ya da başka yönleri ile yararcılık ilkelerinin savunuları altında, kentlerden geçen nehir ve derelerin kapalı ve açık lâğımlara dönüştürülmesi, çevre estetiğinin ve doğal dengenin bozulmasının ötesinde, sağlığı tehdit eden kaynaklara, acı ama gerçek örnekler. Kaldı ki, bu kentlerin çok önem ve zorunlukla gereksinim duydukları yeşil alanları -hava kirlenmesine bir çözüm değilse bile, süzgeç görevini sürdürerek kirliliğin etkisini azaltan unsurlar olarak; dinlenme ve eğlence alanları olarak- yitirme ve tüketme pahasına sürdürülen bu eylemlerin "yararları" somut kanıtları ile apaçık ortada iken, gelecek için hazırlanan planlar aynı duyarsızlık ve düşüncesizlik çizgisinde yürütülüyor. Kent içinden geçen suların kirletilmesine, bazılarının tünden kapatılıp, yataklarının kanalizasyon olarak kullanılmasına, çok sayıda örnek arasından Ankara, Yozgat, Eskişehir, Adana gibi yerleşmeleri gösterebiliriz.

Klâsik Yunan felsefesinden başlayarak, özellikle Hristiyanlık inancı ile pekişen ve 19. yüzyıldan beri teknolojinin, dolayısıyla da toplumsal-ekonomik gelişmelerin neden olduğu tüketim olgusu ve yaşam biçimi ile ivme kazanan "doğanın yinelenebilirliği" kavramı çağımız insanını çok belirgin bir davranış ve tutum içine itmiştir. Tüketicilerin "nasıl olsa yinelenir" inancının oluşturduğu bu davranış yalnız üretilen tüketim malları için değil aynı zamanda çevreye karşı da sürdürülmekte. Kent çeperlerinde ve kırsal bölgelerde yürütülen, yüzeyde maden arama ve taş ocaklarının işlenme biçimleri, bu tür bir inanç kapsamı içinde. Gelecek düşünülmeden, ekolojik dengenin ne yönde bozulacağı hesaba katılmadan işlenen ve sömürülen bu doğa kaynaklarının çıkarıldığı, işlendiği alanlar, birer leke olarak yaşamın parçaları olma durumundalar.

Öte yandan bir başka leke, özellikle büyük kentlerimizin sorunları arasında önemli bir yer tutan, tüketim artıklarının,

bir başka deyişle, çöpün ne yapıldığı. Yeni bir süreçten sonra erke kaynağı olarak, ya da başka alanlarda yararlanma olanakları bulunan bu artıkların, kent çeperlerinde tepelikler oluşturması, çevresine yaydığı koku, çevrede oturan yoksul halkın sağlığını tehdit eder olması, görsel kirlenmeden daha da öncel sorunlar. Sömürülmenin ötesinde, acımasızca kirletme olayı, ne doğaya, ne de çevredeki insanlara yararlı: değiştirilen ve bozulan doğa eski durumuna dönemiyor; kısa sürede kârlı olsa da, buralarda sürdürülen eylemler, uzun sürede çok fazla kişinin olumsuz yönde etkilendiği yerler olmayı sürdürüyorlar. Kullanım değeri çok daha fazla olması gerekirken, değişim değerinin ağır basması yüzünden, kullanımın olanaksız biçime sokulmasının ötesinde, bir de zararlı olma eğilimi gösteriyorlar.

43. (AG) Şimdilik bir Ankara'lı olarak, ve bölümündeki eğitimi de anımsayarak buna bravo derim. Bu gözlemi sık sık yaptığımı da hatırlatırım.

Bütün bu çevre koşulları içinde, kişilerin çevreye olan davranışları ve saygıları, ancak içinde yaşadıkları çevreden algılayabildikleri oranında olacaktır.⁴³ Kişinin gelişmesinde düşün düzeyinin oluşmasında, belli bir anlığa erişebilmesinde, yaşam gerçeklerinin, toplum içindeki ve çevre ile olan somut ilişkilerin elbette büyük bir payı var. Bu tür yozlaşmış bir çevre içinde, çevrenin kişiye yapacağı katkının pek olumlu bir yönde olacağını savunmak biraz düştür, kanımızca. Eğer çevrenin sürekli bir eğitici niteliği olduğunu yadsıyorsak, bu tür çevrelerin ne denli etki aracı olacaklarını ciddi bir biçimde ve içtenlikle sormamız gerekiyor. D. Kuban'ın (I. Açık Oturum) "Çağdaş ortamın insanın duyarlılığını nasıl etkilediği" sorusu, bu nedenle çok yerinde ve haklı bir soru.

Gerek örgün gerekse de yaygın eğitimin önemli bir unsuru ise çevre, insanın çevre ile olan ilişkisinde takınacağı tutum, sürdüreceği davranış biçimi, çevresinden algıladığı ve çevrenin ona verebildiği nicel, nitel değerler ölçüsünde olacaktır. Bu değerlerin kapsamı ise bireyselden toplumsal boyutlara ulaşan geniş bir dağılıma yayılıyor. Bu denli geniş kapsamlı değer yargılarını etkileyen, yaşam deneyimlerinde etken olan, çevreden öğrenilen ve bilimsel düzeye geçerek bilgiyi oluşturan bu nesnel gerçeğin, hiç kuşkusuz, bilincin biçimlendirilmesinde de payı olacaktır. Bu bilinç, hem toplum bilinci, hem de çevre bilincinden başka bir şey değil. Bir başka deyişle, yaşam sürecinden geçerken edinilen bilgi, doğanın bilinçte yansıtılmasıdır. İnsan-çevre ilişkilerinin gerçek önemi de, bu bilginin nesneden, yani çevreden gelip çeşitli soyutlamalara, bireşimlere uğrayıp, yeniden doğaya dönen bir eytişimsel süreç içinde yer almasıdır.

Bu eytişimsel süreç içinde, doğa ile uyumlu olabilme ve onu koruyabilme bir sanat biçimidir; belirli bir düzeyde insanın yaratıcı, yapıcı yetenek ve sığalarının insan-çevre ilişkilerinde yansıtılmasıdır. Nesnel gerçeklerle, insanın yarattığı sanat ürünü arasında nasıl bir estetik ilişki varsa, insan-çevre ilişkileri içinde de belirli bir estetik bağ vardır. İnsanın yaşamı süresince çevreye katkısı, yani kendi yarattığı çevre, örgensel bir bütünlük içinde doğa ile bütünleşip, özdeşleşebiliyorsa kendine yararlı olabilir, ancak. H. Gezer (II. Açık Oturum) ve D. Erbil'in (III. Açık Oturum) dile getirdikleri doğa-insan-sanat bağları bu kapsam içinde değerlendirilirse bir anlam kazanır. "Çevreselci düşün gerekliliği" (Çubuk, Karabey, ve Seymen), "çevre sanatı"nın (B. Özer, III. Açık Oturum), yani çevre düzeninin tasarlanması, eytişimsel karşıtlar -öz ve biçim, soyut ve somut, kuram ve kılğı, duyuşsal ve düşünsel, ulusal ve evrensel- çerçevesinde ele alınmasını vurgulamak amacı ile

ortaya çıkıyor. Bu karşıtların iç içeliği ve birbirlerinden ayrılmazlığının ne denli anlaşılıp nasıl yorumlandığı, nesnel gerçekler karşısında insanın çevresine karşı davranış ve tutumunun ne yönde olacağını belirleyen ana etmenler arasındadır.

44. (AG) Üzlemler ve iyimler uzantılar. Sanat terim ve kavramının bu çerçeveye oturabileceğinden birçok düşüncenin güphesi var. Uzaylı televizyon ve bir tek renkte ibaret çok pahalı acrylic tablolar döneminde dönüşümler sanat dönüşümü mü olurlar? Ticaret dönüşümü olurlar değil mi? 1960'lardan beri üstüste patlıyor bu.

Oral'ın sanatı ise başkaca bir sanat. Ama orada bile sorun var. Ben asal Nasrettin Hoca sayılan hikâyelerde temel eleştiri bulmakta devam ediyorum. Ama bunlar bile Türk toplumunu nasırlaşmaya mı götürmüştür, değişime mi? Türk atasözlerini korkunç "gerici" ve keskin eleştirici olarak ikiye ayırmadık henüz (birkaç yıl evvel bir atasözleri listesi üstünde tarama ve işleme yaptım, -bu yaz da gazetelerde böyle bir amaca dönük yazı hatırlıyorum). 1950'lerden beri alaycı ve eleştirici sayılan bütün batı sanatı ürünleri sistemin içine girdi, ve parodie'sini yaptıkları eski üslupların yeni ve eleştirisiz bir türü oldu.

Geleceğe dönük önerilerde, kanımızca, dikkat edilmesi gereken önemli bir nokta, çağımızın özelliklerinden olup, çağımıza damgasını vurmuş olan demokratikleşme sürecinin etki ve sonuçlarını genel çerçeveye içinde değerlendirmektir. Çağdaşlaşmanın ötesinde, geleceğin çevresi düşünülüp tasarlanırken, çevre gerçeklerinden, toplumsal gelişme ve eğilimlerden, bu düşün ve tasarıları soyutlamak ne yapıcı ne de gerçekçi olur. Çevre düzeninin tasarlanmasında etken olan eytişimsel karşıtlar ve nesnel koşulların nasıl yorumlandığı sorusu ise, bu toplumsal gelişme ve eğilimlerle birebir ilintili. Sempozyumda birçok kişinin vurgulayarak dile getirdiği, gelecekte sanatın "yaygın bir eylem biçimine dönüşerek insanı her anında etkileyen bir olgu olacağı" (İ. Tunalı, I. Açık Oturum), "geniş taban oluşturma gereği" (Germaner, Kabaş, ve Temizsoylu), "halkın çevreye sahip çıkması" (Erzen), tasarı ürünleri için "kullanıcıların" önemi (Küçükerman) gibi görüş, kestirim, ve dilekler Oral'ın vurguladığı "demokratikleşmenin" konumuzla ne denli ilgili olduğunu yansıtır.⁴⁴

Üretim ilişkilerindeki (toplumsal) ve üretim araçlarındaki (teknolojik) yapısal değişme tüketimin, üretime karşı, bir ağırlık kazanıp daha belirleyici olmasını sağlamıştır. Bunun sonucu olarak ortaya çıkan üretimde yabancılaşma, pek doğal olarak insanın çevreye de yabancılaşmasını birlikte getirmiştir. "Üretimin amacının kullanım ve değişim değeri üretmekten, yalnızca değişim değeri üretmeye dönüşmesi, bir yandan kullanıcı gereksinimlerine uyumlu ürünleri azaltırken, bir yandan da üretim sürecine katılanları temel toplumsal niteliklerinden yoksun bırakmıştır."⁴⁵ Çevre düzeninin tasarlanmasında demokratikleşme olgusunun önemi kadar kullanım, değişim değerleri ve çevreye yabancılaşma sorunları da önemli. Gerçekte, birbirlerine kenetlenmiş olgular. Bu yüzden geleceğe dönük önerilerde dikkat edilmesi gereken başka bir nokta, çevreye yabancılaşma sorunu olarak beliriyor. Sempozyumda, çevreye yabancılaşmadan yaşanabilecek bir ortam, ve özellikle varlıksız halkın yaşadığı çevreyi bir üretim aracı olarak nasıl kullanabilecekleri sorunları irdelendi denemez. Oysa, çevre ve sanatın geleceğini, nesnel gerçekler ve çevre koşulları çerçevesinde değerlendirilip ele alınmadıkça, çevreyi kullanım değerinin ağır bastığı bir üretim aracı olarak görmedikçe, hem çevreye yabancı kalmağa, hem de içinde bulunduğumuz karamsarlığa tutsak olmaktan kurtulamayız.

(AG) Sorun nesnel olmamak kesinlikle değil.

1. Sayılan kepezelikler hep nesnel
2. Kepezelikler nesnel'den dallar şeklinde uzanabiliyor. Biraz şartlanarak böylece neo-nesnel oluyolar.

Mete, yazımız çok uzadı. Türkçe konusunda, ve bildirilerin ayrıntıları üstünde yazdıklarımı çıkartıyorum. Dergi olarak konuyu tartışmaya açarsanız o vakit kullanırız.

Süha "seminere" ve bildiri verenlere haksızlık ettiğim düşüncesinde, besbelli. Bence öyle değil.

45. M. ADAM, Design and Production of Architectural and Other Products, M.E.T.U. Journal of the Faculty of Architecture, v.1, n.1, 1975. pp.31-44.

Benim iş Samatya'da, ev Mecidiyeköy'de. Umudumu bütün bütüne kestim, dükkânın bir köşesini bölüp içine bir yatak koydum, orada yatıp kalkıyorum. Yalnız arada bir çoluk çocuğu özleyince biniyorum trene, doğru Sirkeci.. Sirkeci'den bir araba vapuru, Harem .. Harem'den ilk otobüse atladığım gibi Ankara .. Ankara'dan da İstanbul otobüsüne biniyorum. Otobüs çevre yoluna girip Boğaziçi Köprüsünden geçiyor, Mecidiyeköy'de iniyorum .. Ne ?.. İzmit'e kadar gitsem daha mı yakın olur?.. Senin dünyadan haberin yok. İzmit, Mecidiyeköy'e gitmek isteyenlerle dolu. Otobüslerde yer mi var? Ankara yine yakın sayılır.. Bu böyle devam ederse seneye Antep üzerinden gideriz eve ..⁴⁶

46. V.ERDENER, İstanbullular Evlerine 6 saat geç gidiyor, Milliyet, 22 Aralık 1977, s.5.Mizah sayfası.

Türkiye'de işçiliğin maliyet içindeki payı yüzde 20 dolayındadır. Bizim açımızdan, iktisat kuramlarının, çeşitli ülkelerde hükümet politikalarının, ve büyük teknoloji masalının yalanlarını kesinlikle ortaya koyan bir bilgi.

".. müzik alanında bugün kayıt ve iletişim tekniklerinin ulaştığı ileri düzey kitleyi büyülemiş durumdadır. En bet sesli sahtekârlar, akustik olanakların yüzü suyu hürmetine kitlenin sevgilileri hâline dönüştürülmüştür" (A.Yürür)

Plastik sanatçıların bir kesimi ve mimarların çoğunluğu işte bu teknolojiye hayran. İzmit'e gidemeyen deniz üstünde kurulacak şehirlerden, hiçbir yaşam ayrıntısına girmeden ve hiçbir maliyetten haberi olmadan, bahis açmak: nereye sığar bu iş? Çerçeveyi böyle tanımladıktan sonra ülkemizde böyle şehirlere henüz sıra gelmediğinden konuşmanın inandırıcı bir tarafı yok.

47. Abimiz Prof. Münferit Sömel (Ü.T.Ü.) bu fikirde değil. Diyor ki, "Memlekette büyük inkişaf oldu. Biz çocukluğumuzda, meselâ, selsel ve soyulamaz olgular olduğu vakit (o zamanlar su bastı derdik) kendimizi zar zor salsal odunlarla kurtarırdık. Şimdi böyle mi ya. Artık bundan sonra mimarlıksal önlemler alacağız (belki).

"Dilimizdeki gelişme zaten yukarıda müşahade edilebilir. Başka ne gelişme mi oldu. Valla ne desem, bilmem ki, meselâ trafik çok ilerledi. Şimdi Venn kanyonları devrine girdik. Bunu ben buldum. İçişe girmiş üç daireye Venn diagramı diyoruz da birbirinin içine girmiş üç kanyona niçin Venn kanyonları demeyelim.

"Hemdoğsun. Hükümetimizin teknolojik ve usçu, ve de üstelik mevcut olan programı ile inşallah adamaklı kalkınacağız. İnşallah yerimize kimse oturmaz. Zaten Dr. Nastring'in incelemelerine göre, birileri tarafından başımıza kakılan teknolojinin bu kendi kendine inkişafı üzerine toplum olarak herhangi bir müdahalesel yapmaya kalkışırsak başımıza taş yağacaktır."

SÖ 2 notunda "sanatçının görevi uyarmaktır". Bildirilerde uyarı bulmak güç. Bildirilere haksız davrandığım düşüncesinde değilim.

Teknolojinin başlıca eleştirisi kimimize göre beklenebilecek kimimize göre beklenmeyecek bir şekilde tarihi çevrenin korunması ile ilgili bildiri de var (D.Kuban). Böyle eleştirinin kendi deyiş tarzımızla ortaya konuluşu için, bak: A.Germen, Yöre Mimarisi, Mimarlık, sayı 5, 1974.

Turan ve Özkan'ın incelemeleri benimki kadar teknoloji ve usçuluğun eleştirisine yönelmiş değil gibi gözükür. Bununla beraber her ikisinde de aynı yönde eleştiri ve şüpheler görmekte belki yanılmıyorum. Bu doğru ise teknoloji ve usçuluğun bugünkü kullanış şekli altındaki yalanları biraz ortaya çıkartmakla önemli bir görevi yerine getirdiğimizi sanıyorum.⁴⁷

ENVIRONMENT TOWARDS THE YEAR 2000?

ABSTRACT

A widespread pessimism over the human prospect is prevailing in our century. This pessimism, if not outright hopelessness, is mainly due to the very reason that are otherwise the sources for a bright future. It is true that a characteristic of civilization, at any given time, is the cultural struggle against problems produced by the culture; the problems we are confronted within our century, are seemingly more acute and bigger in magnitude than the problems of the past. Although it is not expected that the artist and the scientist will be responsible for solving the ethical problems which are the direct results of the material life conditions, neither the artist nor the scientist can free himself from this responsibility. One way of sharing this responsibility is to thoroughly understand the essence of the problems facing man before jumping into any quick solutions. For us to look towards the future with a slight hope, it is necessary to reach a critical consciousness, to assess the conditions objectively and to form a new synthesis within the framework of the everyday realities from our material life.

Among the very serious problems we are forced with-e.g. poverty and famine, over population, domination of technology and industry, decay of the environment, undemocratic governments, specialization, garbage, etc. - some of the environmental ones are reviewed in this essay. Exploitation of concepts such as "rationalism", "functionalism", "utilitarianism", has been favored by a narrowly defined efficiency conscious industry and by most of the critics of architecture. Yet, what is referred to as "rational architecture" has not penetrated beyond a very limited rationality defined by the industry and technology. Exploitation of the natural environment is another grave problem that is facing mankind. The present rate of consumption of primal energy sources - e.g. coal, crude oil, wood - in the architectural products alone, i.e. the buildings, in terms of climatization purposes is as high as the energy consumption of the total industry. Surprisingly enough, these figures are almost the same for a highly industrialized country such as the U.S.A. and an underdeveloped country like Turkey. The environment, towards the year 2000, with its present rate of abuse does not present a very bright picture. The conservation of nature and a more harmonious existence with the natural environmental factors must be accepted as another form of art in the totality of environmental design, if we want to have a bright future.

This critical essay reviews "The Symposium of Arts Towards the Year of 2000" organized by the State Academy of Fine Arts, in Istanbul on 24-28 October 1977. A. Germeç and S. Özkan participated in this essay with comments mainly in the form of footnotes designated with their initials, A.G. and S.Ö. respectively.

BİLDİRİGELER

- Günay Akarsu (Değişen Toplumda Tiyatronun Yeri ve İşlevi)
 Cemil Akın (Türkiye Halk Edebiyatının Dünü, Bugünü, Yarını)
 Alexandre Alexandre (2000 Yılına Doğru Sanatlar)
 Hayati Asilyazıcı (1960 Sonrası Türk Tiyatrosu)
 Mustafa Aslıer (Çağdaş Görsel Sanatı Oluşturan Etkenler)
 İnal Cem Aşkun (Atatürk İlkeleri ışığında Sanat Yönetimi ve
 Politikamızın Temelleri)
 Emin Barın (Yazma Eserlerin Restorasyonunda Yeni Yöntemler)
 Nermin Başağa (Toplumun Karşısında Balenin İşlevi - Çağdaş Bale)
 Mehmet Çubuk, Haydar Karabey ve Ülker Seymen (Gelecek için
 Çevreselci Bir Düşün Gerekliliği)
 DCSA Mezunları Derneği (Bireysel ve Toplumsal Yaşamımızın
 Vazgeçilmez bir parçası olan sanat)
 Margret Dietrich (Dün, Bugün ve Yarınki Tiyatro Reformları)
 Gunther Dominique (Mimaride Bakış Açılırları)
 Safa Erkün (Teknotronik Çağda Sanatın Yazgısı)
 Jale Erzen (Sanat, Sosyal Yapı ve Çevre İlişkileri ve
 Türkiye'de Sanat Eğitimi için Yeni Yöntemler)
 Erol Eti (Yaygın Sanat Eğitimi)
 Jean Galard (Davranış ve Sanat)
 Ali Teoman Germaner, Özer Kabaş ve Nuri Temizsoylu (Plastik
 Sanatlar Eğitiminde Toplumsal Gelişimi içinde Yöntem
 Olasılıkları)
 Niksa Gliko (Yeni Sanatın Küçük Kültürel Birimlerdeki Yeri)
 Fahrettin Gökay (İnsan Ruhu Üzerine Edebiyat ve Sanatın Etkisi)
 Gündüz Gökçe (2000 Yılına Doğru Strüktür)
 Veysel Günay (Ülkemizde Artistik Düzeyde Sanat Eğitimi ve
 Üzerine Örnekler)
 Doğan Hızlan (1960 Sonrası Şiirimizde Belirgin Eğilimler)
 Melikof Karaian-Zammit (Latinamerikada 20. Asrın Sanat Müziği
 ve Halk Müziği)
 Heinze Kindermann (Tiyatroda İzleyicinin İşlevi)
 Gyorgi Kroo (Çağdaş Macar Müziği)
 Gyorgi Kroo (Macar Eğitim ve Kültüründe Müziğin Rolü)
 Doğan Kuban (Tarihi Çevrenin Geleceği)
 Önder Küçükerman (2000 Yılına Doğru Endüstri Tasarımı)
 Teoman Madra (2000 Yılına Doğru Fotoğrafta Güncel Yorum)
 Odaline de la Martinez (Elektronik Müzik, Geçmişi, Bugünü ve
 Geleceği)
 Aziz Nesin (Sanat Dallarının Birbirinden Kopması ve Nasıl
 Bütünleşeceği)

- Özdemir Nutku (Geleceğe Dönük Çağdaş Tiyatro Eğitimi Üzerine Örnekler)
- Tan Oral (Grafik, Mizah, Karikatür)
- Bülent Özer (2000 Yılına Doğru Sanat)/1
- Bülent Özer (2000 Yılına Doğru Mimari)/2
- Habib Özgentürk (Türk Sinemasında Dil)
- Süha Özkan (UTOPIA, Kestirim ya da Status Quo'ya Tepki Araca Olarak Kavramsal Mimarlık)
- Atila Özkırmı (Türk Toplumunun Tarihsel Gelişim Süreci İçinde Edebiyatın Durumu ve İşlevi)
- Pierre Restany (Zavallı Sanat, Zavallı Dünya)
- Ben Ami Scherftein (İnsanoğlunun Kabile düzeninden Sıyrılışı)
- Metin Sözen (Kültürel Verilerin Değerlendirilmesi Örneği: Safranbolu)
- Sevda Şener (Çağdaş Tiyatro Sanatında Temel Uyum Sorunu)
- Sezer Tansuğ (Çağdaş Türk Sanatını İncelemede Yöntem Araştırması)
- Afşar Tımuçin (Sanat Eğitiminde Kültürün Rolü)
- Ahmet Yürür (Kültür Yaşamımızda Belediyenin Rolü)

AÇIK OTURUMLAR

Açık Oturum 1.

Konu: SANATIN GELECEĞİ ÜZERİNE

Oturum Başkanı: Bülent Özer

Oturuma Katılanlar: Aziz Nesin, İsmail Tunalı, Doğan Kuban
Pierre Restany, Jean Galard

Açık Oturum 2.

Konu: SANAT VE TOPLUM

Oturum Başkanı: Safa Erkün

Oturuma Katılanlar: Hilmi Yavuz, Hüseyin Gezer, Haldun Taner
Ben Ami Scherftein, Alexandre Alexandre

Açık Oturum 3.

Konu: SANAT EĞİTİMİ

Oturum Başkanı: Erol Eti

Oturuma Katılanlar: Mustafa Aslıer, Bülent Özer, Orhan Şahinler
Devrim Erbil, Metin Sözen